

Izazovi potpomognute komunikacije u odgojiteljskoj profesiji

Čordaš, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:629500>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-19**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Maja Čordaš

**IZAZOVI POTPOMOŽNUTE KOMUNIKACIJE U ODGOJITELJSKOJ
PROFESIJ**

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Maja Čordaš

**IZAZOVI POTPOMOŽNUTE KOMUNIKACIJE U ODGOJITELJSKOJ
PROFESIJ**

Diplomski rad

Mentor rada:
doc.dr.sc. Jelena Vignjević

Zagreb, rujan 2021.

SAŽETAK

Rano djetinjstvo razdoblje je najvećih mogućnosti, a osobito u području govora. Djeca govore uče u svom socijalnom okruženju, aktivno izgrađujući vlastita znanja. Zahvaljujući svojoj urođenoj znatiželji, djeca stalno istražuju i pokušavaju razumjeti svijet oko sebe. Obitelj, odgojitelji i okolina za dijete moraju stvoriti toplu i poticajnu okolinu te mu omogućiti bogatstvo iskustava. Većina djece slijedi sličan put jezičnog razvoja pritom usvajajući govorne i jezične vještine. No, te se vještine pojavljuju u određenim rasponima jer je usvajanje jezika pod utjecajem temperamenta, osobnosti, ali i doprinosa pojedinog djeteta, raznovrsnosti igara te društvenih interakcija. Stoga je iznimno bitno znati kako se odvija razvoj govora od prvih dana djetetova života kako bismo ga mogli svjesno pratiti i ispravno poticati. Svako je dijete drugačije i prati svoj individualni put razvoja. No, upravo na tom putu mogu naići na teškoće govorno-jezičnog razvoja, a one tada mogu predstavljati ozbiljan problem. Govorno-jezične i ine teškoće utječu na uspješnost ostvarivanja obrazovnih, društvenih i kognitivnih potencijala, ali i narušavaju kvalitetu života. Također, utječu na dječju sposobnost sudjelovanja u verbalnim interakcijama, a ponekad je mogu u potpunosti onemogućiti. Djeci je tada neupitno potrebna pomoć stručnjaka. No, kako bi olakšali komunikaciju u svakodnevnom obiteljskom i vrtićkom okruženju te ju učinili jednostavnijom i lakšom, roditelji i odgojitelji mogu posegnuti za različitim metodama i alatima komunikacije. Jedna je od takvih metoda i potpomognuta komunikacija, a obuhvaća različite komunikacijske načine koji potpomažu komunikaciju između djece i odraslih. Upravo je predstavljanje potpomognute komunikacije i njezine primjene u predškolskim ustanovama u Republici Hrvatskoj bilo svrha pisanja ovog rada te polazište za provedeno istraživanje koje se u radu prikazuje. Provedenim istraživanjem na prigodnom uzorku odgojitelja došli smo do spoznaje kako se potpomognuta komunikacija provodi u praksi, no odgojiteljima predstavlja i svojevrsan izazov.

Ključne riječi: rano djetinjstvo, dječji razvoj, odgojitelj, govor, potpomognuta komunikacija

SUMARRY

Early childhood is a period of greatest opportunity, especially in the area of speech. Children learn speech in their social environment, actively building their own knowledge. Thanks to their innate curiosity, children are constantly exploring and trying to understand the world around them. The family, educators and environment for the child must create a warm and stimulating environment and provide him with a wealth of experiences. Most children follow a similar path of language development while acquiring speaking and language skills. However, these skills appear in certain ranges because language acquisition is influenced by temperament, personality, but also the contribution of the individual child, the variety of games and social interactions. Therefore, it is extremely important to know how speech development takes place from the first days of a child's life so that we can consciously follow it and encourage it correctly. Each child is different and follows their own individual path of development. However, it is precisely on this path that they may encounter difficulties in speech and language development, and they can then pose a serious problem. Speech-language and other difficulties affect the success of the realization of educational, social and cognitive potentials, but also impair the quality of life. They also affect a child's ability to participate in verbal interactions, and can sometimes completely disable it. The children then unquestionably need the help of experts. However, in order to facilitate communication in the everyday family and kindergarten environment and make it simpler and easier, parents and educators can resort to various methods and tools of communication. One such method is assisted communication, and it encompasses various communication modes that support communication between children and adults. It was the presentation of assisted communication and its application in preschool institutions in the Republic of Croatia that was the purpose of writing this paper and the starting point for the research presented in this paper. Through research conducted on a suitable sample of educators, we came to the realization of how assisted communication is implemented in practice, but it is also a kind of challenge for educators.

Key words: early childhood, child development, preschool teacher, speech, assisted communication

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. GOVORNO-JEZIČNA KOMUNIKACIJA	2
3. DJEČJI GOVORNO-JEZIČNI RAZVOJ	3
3.1. 0 – 3 mj.....	4
3.2. 3 – 6 mj.....	5
3.3. 6 – 12 mj.....	6
3.4. 1 – 2 god.....	7
3.5. 2 – 3 god.....	8
3.6. 3 – 4 god.....	9
3.7. 4 – 5 god.....	10
3.8. 5 – 6 god.....	10
3.9. 6 -7 god.	11
4. VAŽNOST PREPOZNAVANJA GOVORNO-JEZIČNIH POTEŠKOĆA KOD DJECE PREDŠKOLSKE DOBI	12
4.1. Teškoće u govorno-jezičnom razvoju djece.....	13
4.2. Djeca s posebnim potrebama	16
4.2.1. Tjelesni invaliditet.....	16
4.2.2. Mentalna retardacija.....	17
4.2.3. Autistično dijete	17
4.2.4. Oštećenje sluha.....	18
5. ULOGA RODITELJA U GOVORNO-JEZIČNOM RAZVOJU DJETETA	20
6. ULOGA ODGOJITELJA U GOVORNO-JEZIČNOM RAZVOJU DJETETA	23
7. POTICANJE DJEČJEGA GOVORNO-JEZIČNOG STVARALAŠTVA	26
7.1. Uloga čitanja u razvoju govora djece predškolske dobi.....	26
7.2. Uloga lutke u razvoju govora djece predškolske dobi	27
7.3. Uloga glazbe u razvoju govora djece predškolske dobi.....	28
7.4. Igre za poticanje govorno-jezičnog stvaralaštva djece predškolske dobi	29
8. POTPOMOGNUTA KOMUNIKACIJA	31
8.1. Komunikacija tijelom.....	32
8.2. Predmet kao poticaj komunikaciji.....	32
8.3. Manualni komunikacijski znakovi	33
8.4. Fotografija.....	34

8.5.	Sličice i simboli.....	34
8.6.	Uređaji koje proizvode govor.....	35
9.	PRIKAZ ISTRAŽIVANJA.....	37
9.1.	Ciljevi istraživanja	37
9.2.	Metoda i postupak ispitivanja	37
9.3.	Uzorak ispitanika	37
9.4.	Rezultati istraživanja i rasprava	38
10.	ZAKLJUČAK.....	51

LITERATURA

IZJAVA

1. UVOD

U ovom radu pisat ćemo o govoru kao glavnom sredstvu komunikacije među ljudima. Govor je svuda oko nas. Dijete već od najranije dobi uči slušanjem i opažanjem, a njegova osjetila omogućuju mu da spozna svijet oko sebe. Pravilan razvoj govora od ranog djetinjstva, preduvjet je kvaliteti života u budućnosti. Stoga ćemo početak rada usmjeriti na razvoj govora kod djece, kao i razvojne faze koje svako dijete prolazi u usvajanju govorno-jezičnih vještina. Naravno, govorno-jezični razvoj neće uvijek ići uobičajenim tijekom. Neka se djeca u svom odrastanju susreću s raznim teškoćama koje mogu kočiti njihov razvoj, a mi ćemo se usredotočiti upravo na one koje otežavaju ili onemogućavaju govorni izražaj. Moramo biti svjesni kako su obitelj, ali i djetetova okolina ključne u njegovu razvoju. Rana intervencija ključna je u prepoznavanju i sprječavanju govorno-jezičnih poteškoća, a nju provodi prvenstveno obitelj, ali i odgojitelji te stručne osobe. Poticajno socijalno okruženje, kao i bogatstvo iskustava i interakcija, omogućit će djetetu stjecanje vještina, ali i primjerenih uzora. Upravo zbog toga ćemo dio rada posvetiti važnosti obiteljskog okruženja, ali i onog institucijskog. Odgojitelj je djetetov drugi roditelj te ima iznimno važnu ulogu u njegovu životu. Osoba je to koja svoj smisao vidi u radu s djecom, koja će djetetu osigurati pregršt aktivnosti, materijala, igara i socijalnih interakcija koje će bogatiti njegova iskustva i pravilno poticati razvoj. Za kraj rada posvetit ćemo se potpomognutoj komunikaciji, kao metodi koja obitelji i odgojiteljima uvelike može pomoći u komunikaciji s djetetom s poteškoćama. Upravo je primjena potpomognute komunikacije u praksi svrha i cilj našeg istraživanja. Prikazat ćemo rezultate dobivene provedenim upitnikom na prigodnom uzorku odgojitelja kojima se stječe uvid u njihovo mišljenje o vlastitim kompetencijama u radu s djecom s govorno-jezičnim i inim poteškoćama, poznavanju pojma potpomognuta komunikacija, kao i primjeni same potpomognute komunikacije u svakodnevnom radu u predškolskoj ustanovi.

2. GOVORNO-JEZIČNA KOMUNIKACIJA

Od svih živih bića jedino čovjek govori. Svaki čovjek ima sebi svojstven stas, lice, misli i kretnje, a s time i govor. Govor je oblik ponašanja čovjeka koje svaki slušalac može opažati – slušati glasove, riječi i rečenice, vidjeti mimiku i pokrete čitavog tijela pri govoru, shvaćati kontekst socijalnih situacija u kojima se govor odvija i razumjevati govorne poruke. Slušalac je ujedno i govornik jer kroz govor kao oblik ponašanja izražava svoje osjećaje, misli i iskustva s osobom s kojom komunicira. „Ali ne samo da nas govor oslikava, on nas i oblikuje, izgrađuje i uljuđuje; zdrav duh je u zdravu govoru“ (Čimbur i Škarić, 1988, str. 15). Govoru je svojstveno da bude lak i primjeren čovjeku. Čovjek može komunicirati na najrazličitije načine – pisanjem, čitanjem, gestovno-mimičkim komuniciranjem, pjevanjem, sviranjem, plesom te posredstvom brojnih dogovorenih znakova. Govor je samo jedan od načina komuniciranja, no čovjeku je urođeno najprimjereniji. Za govor čovjeku nisu potrebna nikakva pomagala, sve izvodi svojim tijelom pomoću posebno razvijenih govornih organa i centara u mozgu. Naše doba označeno je kao komunikacijsko, a u tim komunikacijama upravo govor iznova zauzima središnje mjesto. Govor je predmet proučavanja mnogih znanstvenih disciplina te ima mnogo različitih definicija, a ukratko ga možemo definirati kao optimalnu zvučnu ljudsku komunikaciju oblikovanu ritmom rečenica, rječima i slogovima (Čimbur i Škarić, 1988).

Kvaliteta čovjekova života u velikoj mjeri ovisi upravo o njegovoj sposobnosti za komunikaciju. Jezik prožima sve aspekte života, to je značajan dio egzistencije, načina povezivanja s drugima, kroz njega čovjek izražava sebe i vodi brigu o svojim potrebama. Jezik je prozor u ljudsku osobnost. Jezik je bogat, složen i prilagodljiv sustav, to je način kombiniranja glasova, riječi, znakova i rečenica u svrhu iskazivanja naših misli, ali i razumijevanja drugih ljudi. Jezik predstavlja način na koji se socijaliziramo i učimo (Apel i Masterson, 2004). No, što je zapravo jezik? Jezik je sustav koji se sastoji od niza simbola s određenim značenjem i niza pravila kojima te iste simbole povezujemo u veće cjeline. S druge strane, govor je sredstvo kojim se jezične cjeline prenose, odnosno to je proizvodnja zvukova koji prenose jezične simbole. Jezik je podložan stalnim promjenama jer ga čine njegovi govornici, a oni žive u svijetu koji se mijenja. On je dovoljno moćan i prilagodljiv da obuhvati svaku promjenu i ostane najmoćnije ljudsko sredstvo komunikacije (Kuvač Kraljević, 2015).

3. DJEČJI GOVORNO-JEZIČNI RAZVOJ

Govor je viša psihička aktivnost koja čovjeku omogućuje da pomoću sustava znakova i simbola prenosi svoja znanja, osjećaje, potrebe i mišljenje drugim ljudima. Osnovni simboli u ljudskom govoru su riječi, a najvažnija funkcija govora je komunikacija. Govor se u čovjeka razvija sustavno i predvidivim redosljedom. Dijete čim se rodi već posjeduje predispozicije za učenje govora. Svako zdravo dijete imaće anatomske i glasovne mogućnosti kako bi naučilo glasove bilo kojeg jezika, a to će se realizirati u interakciji djeteta i njegova socijalnog okruženja, prije svega obiteljskog (Čudina Obradović, Letica, Pleša, Profaca i Starc, 2004). Izvanredne sposobnosti razvoja kao i prilagodba dječjeg mozga posebno dolaze do izražaja pri učenju govora. „Djeca se rađaju s velikim jezičnim potencijalom koji im već u prvim godinama života omogućuje zapanjujuća govorna postignuća“ (Largo, 2013, str. 252). Razvoj govora u velikoj je mjeri određen sazrijevanjem mozga koje počinje davno prije djetetova rođenja, a završava potkraj puberteta. No, mozak sam po sebi nije dovoljan za stvaranje i produciranje govora. Za to nam trebaju i opsežna jezična iskustva stečena u suživotu s drugim ljudima. Djeca uče jezik tako da slušaju i povezuju ono što su čula s osobama, radnjama, predmetima i procesima u svojoj okolini. Roditelji ne trebaju učiti dijete govoriti. Dovoljno je da djetetu omoguće skupljanje smislenih iskustava koja uključuju govor (Largo, 2013). Rana komunikacija odvija se u poznatim situacijama u kojima rutina i svakodnevna iskustva pomažu djeci pogoditi točno značenje, no bez velike potrebe da razumiju to što se govori. Velike su razlike u načinu na koji djeca stječu prvo razumijevanje jezika jer je ono odraz i doprinosa pojedinog djeteta, ali i raznovrsnosti igara i društvenih interakcija u obitelji (Sheridan, 1997). Pritom je bitno napomenuti da se proizvodnja glasova u svim jezicima događa prema istim fonetskim zakonitostima. Iako se na svijetu govori mnoštvom jezika, biološki temelj za sve je jednak. To objašnjava činjenicu da djeca u cijelom svijetu u prvim mjesecima života proizvode jednake glasove. Psiholog Jean Piaget je tijekom opsežnih istraživanja došao do spoznaje da se najprije razvija razmišljanje, čak mnogo prije nego dijete uopće počne govoriti. Misaoni procesi nužan su preduvjet za razvoj ljudskog jezika i govora, odnosno razumijevanje jezika te govorno izražavanje. Čovjek u svakom razdoblju svoga života razumije mnogo više nego što bi se verbalno mogao izraziti, a to se posebno odnosi na malu djecu. Razumom shvaćamo mnogo više nego što bi riječima ikada mogli izraziti. Svako pravilo ima iznimke, no za prve godine djetetova života vrijedi pravilo: najprije dolazi razmišljanje, zatim razumijevanje te na kraju govor

(Largo, 2013). Većina roditelja zna, a i osjeća kako djetetov razvoj slijedi određene zakonitosti. Jedno od iznimno važnih otkrića u području razvojne psihologije jest saznanje da za svaku psihičku funkciju, uključujući i govor, postoji određeno osjetljivo razdoblje kada se ta funkcija najučinkovitije razvija. Tada se među moždanim stanicama najaktivnije stvaraju veze odgovorne za tu funkciju. Osjetljivo razdoblje za razvoj govora je faza ranog djetinjstva, odnosno od djetetove prve do treće godine života. Činjenica jest da se do treće godine života završava razvoj 70 do čak 80 posto moždanih stanica. Rano djetinjstvo neosporno je razdoblje najvećih mogućnosti, osobito u području govora. Stoga je iznimno bitno znati kako se odvija razvoj govora od prvih dana djetetova života kako bismo ga mogli svjesno pratiti i ispravno poticati (Posokhova, 2008).

Govorni razvoj možemo podijeliti na dva osnovna razdoblja: predverbalno i verbalno. Predverbalno razdoblje bilo bi razdoblje od djetetova rođenja do prve smislene riječi (prema nekima do prve rečenice), dok je verbalno razdoblje ono od prve smislene riječi/rečenice do automatizacije govora. U predverbalnom razdoblju stvaraju se važni preduvjeti za kasniji razvoj govora i jezika u djeteta (Čudina Obradović i sur., 2004).

3.1. 0 – 3 mj.

Novorođenče pamti, barem jednim dijelom, govor kojemu je bilo izloženo prije rođenja. Ono sposobnost usvajanja jezika razvija vrlo rano, već u embrionalnoj fazi. Između buke u maternici i različitih zvukova koji do njega dopiru, dijete razumije majčin glas te prima i pohranjuje njene govorne osobine. Takvu pojavu nazivamo i prvim dijalogom. Između fetalnog plača i majčinog govora postoji izrazita sličnost u intonaciji, ritmu i nekim drugim osobinama, a što se kasnije može opaziti u dječjoj govornoj proizvodnji (Kovačević, 1996). Dojenče se glasa krikom, plačem i nekim fiziološkim zvukovima, a to se ujedno zove i faza kričanja. Prvo djetetovo glasanje je spontano, refleksno, a odraz je fiziološkog stanja dojenčeta – ugone ili neugode (Čudina Obradović i sur., 2004). To su spontana glasanja bebe koja uzdiše, kiše, kašlje, plače kada je gladna ili osjeća nelagodu. Kao što beba čini mnogo spontanih pokreta prstićima, rukicama i nogicama, tako nesvjesno pokreće i govorne organe – jezik, usnice, donju vilicu i glasnice. Krik zdravog djeteta je glasan, čist, bistar, s kratkim uzdahom i produljenim izdahom (Posokhova, 2008). Glasanje nema komunikacijsku usmjerenost, ali ga okolina, a posebice majka, brzo počinje shvaćati kao signale djetetova osjećanja, odnosno razlikuje plač manje nelagode od plači koji je izraz boli. Na taj se

način između djeteta i njemu bliskih osoba počinje uspostavljati *rana emotivna komunikacija*, koja je ujedno jedna od najvažnijih pretpostavki za zdrav govorni, ali i opći razvoj djeteta. Sluh je svakako iznimno važan čimbenik govornog razvoja jer pomoću sluha dijete prima zvučne informacije iz svoje okoline. Novorođenče može razlikovati trajanje i brzinu promjene intenziteta zvuka te će, ako zvuk traje neko vrijeme, instinktivno okrenuti glavicu prema izvoru zvuka. U prvim mjesecima veća je osjetljivost za tonove niskih frekvencija, ali do 6. mjeseca premoćno raste osjetljivost za visoke frekvencije. Dijete u ovoj dobi preferira ljudski glas pred drugim zvukovima, a već u dobi od samo nekoliko dana novorođenče prepoznaje i preferira majčin glas te se pretpostavlja da ga poznaje već iz svoje fetusne dobi. Na iznenadni zvuk novorođenče reagira trzanjem, ukoči se, zadrhti, žmirne, ispruži udove i raširi prstiće, a nerijetko i zaplače. U dobi od 2 mjeseca javlja se specifična reakcija na jake zvukove i ljudski govor u obliku slušne koncentracije. U isto to vrijeme, a najkasnije do 3. mjeseca, počinje faza gukanja te dijete počinje spontano proizvoditi jednosložne vokalne zvukove poput: „aaa“, „ooo“, „eee“... i povremeno kombinaciju suglasnika i samoglasnika: „gu“, „aba“... Gukanje je vezano uz ugodno osjećanje te je popraćeno smiješkom. Glasovi gukanja oko 3. mjeseca posebno su intenzivni kada se roditelj obraća djetetu emotivno, toplo i uz tihi govor te je to prvi korak prema komunikativnom glasanju (Čudina Obradović i sur., 2004). Nikakvi šumovi, zvuci ili glazba ne mogu tako privući pozornost novorođenčeta kao što to može ljudski glas. Međutim, dojenče se ne okreće uvijek prema nečijem glasu ili izvoru zvuka. Kada mu postane naporno, okreće se na drugu stranu i ne sluša više, a upravo ta djetetova sposobnost ignoriranja akustičnih podražaja iznimno je važna, posebice kod spavanja (Largo, 2013).

3.2. 3 – 6 mj.

U dobi od 3 do 6 mjeseci karakteristično je pojavljivanje prvoga glasnog smijeha, a gukanje se usavršava te postupno prelazi u govornu igru – brbljanje (slogovanje), kao npr. „mamama“, „bababa“. Dijete vrlo rano počinje pokazivati osjetljivost za intonaciju i ritam govora, što su prvi elementi materinskog jezika. S već navršena 3 mjeseca može se pojaviti intonacijska kvaliteta u gukanju te dijete počinje oponašati intonaciju odraslih. Dijete je sve više usmjereno na odrasle i svoju okolinu te razdragano guguče kada mu se netko obrati te prestaje plakati kada mu se govori. Pojavljuju se počeci imitacije, oponašanje kašljanja i plaženje jezika (Čudina Obradović i sur., 2004). Vrlo je važno s bebom ostvariti emotivnu komunikaciju kada ju mazimo i grlimo te

razgovaramo s njom. Glasovi gukanja pojavljuju se kao reakcija na osmijeh, na govornu i emotivnu interakciju s roditeljima. (Posokhova, 2008). Dijete u dobi od 3 mjeseca vrišti od veselja, a u sljedećih nekoliko tjedana pokušat će održavati konverzaciju oponašajući rečenice zvukovima „gaga“, „ah gu“, „ug“. Do 4. mjeseca dijete ima riječnik zvukova koji se sastoji od osmijeha ili glasnih vriskova zadovoljstva, puhanja mjehurića. Mnogo je znakova koji pokazuju da dijete počinje razumijevati što se govori, ono počinje gugutati igrajući se zvukovima, ponavljajući ih i slušajući (Stoppard, 2004). U dobi od 3,5 mjeseca dijete duže promatra majku dok sluša njen glas, a oca dok sluša njegov glas. Već oko 4. mjeseca reagira na glas okretanjem glave i traženjem sugovornika odnosno bolje lokalizira izvor zvuka. Također, reagira na svoje ime te okreće glavicu prema osobi koja ga zove. Pokazuje uzbuđenje na zvuk približavajućih koraka i glasova te raste sposobnost usredotočenja pažnje na zvučne podražaje. U ovoj fazi razvoja dijete pokazuje osjetljivost na neusklađenost pokreta usana i zvukova koje čuje, odnosno neusklađenost raspoloženja vidljivog na licu i onog koje se prepoznaje u glasu. To je tzv. *intermodalna percepcija*, a definira ju činjenica da već u ranoj dojenačkoj dobi djeca počinju povezivati informacije iz različitih osjetila i otkrivati ono zajedničko u njima. S 5 mjeseci dijete razlikuje male varijacije u tonovima visokih frekvencija, a oko 6. mjeseca osjetljivost za visoke tonove je već gotovo jednaka kao i u odraslih te se u istoj dobi pokazuje i osjetljivost na udaljenost izvora zvuka. S približavanjem 6. mjeseca dijete se sve više igra gukanjem i postupno počinje povezivati slogove u niz, a istodobno počinje ovladavati govornim disanjem, tj. usklađivanjem disanja i produkcije glasova (Čudina Obradović i sur., 2004).

3.3. 6 – 12 mj.

Dijete je u ovoj fazi govornog razvoja sve više usmjereno na okolinu i interakciju s njom. Prema intonaciji i ritmu govora odraslih shvaća velik dio onog što mu se govori, a to pokazuje akcijama i kretnjama. S razumijevanjem reagira na svoje ime te se okreće prema osobi koja ga zove. Okreće glavu prema izvoru zvuka, sluša glas i kada osoba nije u vidokrugu. Smije se i hihće, vrišti od veselja, obraća pozornost na sebe kašljanjem te viče da bi privuklo pozornost. Oko 6. mjeseca počinje oponašati glasove koje čuje od drugih, tako da se glasovi materinskog jezika redovito ponavljaju i vježbaju. Dobro zapaža melodiju riječi i rečenica kako je izgovaraju odrasli te je oponaša u svom brbljanju. Brbljanje mu je zabava te znak omiljene komunikacije. Počinje opažati važnost neke riječi u određenoj situaciji, prepoznaje emocionalan ton: ljutit, veseo ili nježan glas.

Dijete uživa u glasovima koje proizvodi te gukanje prelazi u glasovnu igru. Oko 6. mjeseca započinje faza slogovanja kada dijete pjevajući ponavlja nizove jednakih slogova. Produkcija glasova sve je više voljna aktivnost, oponaša ono što čuje te postupno počinje proizvoditi nizove slogova, kao npr. „da-da“, „ba-ba“, „ta-ta“ (Čudina Obradović i sur., 2004). Razumijevanje kao ključni prethodnik govora sve je brže te će većina djece potkraj prve godine razumjeti riječ „ne“. Dijete također u ovoj fazi razumije jednostavne naredbe, kao one u pjesmicama, a u znak pozdrava maše „pa-pa“. Oponaša i životinje glasajući se „mu“, „kva“, „mijau“ ili „vau“ (Stoppard, 2004). Voli igre skrivanja poput „ku-ku“, „ima-nema“, a pogled usmjerava prema imenovanim stvarima ili osobama: „Gdje je?“. U ovoj dobi počinje se koristiti gestama da bi izrazilo zahtjeve, a neke su geste izravan simbol za predmet, osobinu ili događaj, kao npr. širenje ruku za „velik“, pljeskanje za uspjeh, ručica na uhu – kao telefon i sl. Gestama se koristi kako bi komuniciralo o nečemu u okolini, donosi predmet ili na njega pokazuje prstom te provjerava je li ga odrasla osoba primijetila. To je tzv. *referencijalna komunikacija*, odnosno izvještavanje o nečemu prisutnom. Potkraj 1. godine života pojavljuje se prva riječ sa značenjem, a to su obično imenice kojima dijete imenuje bliske osobe poput „mama“, „tata“, „baba“ (Čudina Obradović i sur., 2004). Djeca u cijelom svijetu roditelje oslovljavaju sličnim nazivima, što upućuje na to da se tvorba glasova i u ovoj dobi kod sve djece događa slično. Isprva se služe riječima „mama“ i „tata“ sasvim slučajno, ali nakon kratkog vremena ih koriste ciljano, u skladu s time na koju osobu misle. No, dob u kojoj djeca počinju izgovorati i koristiti riječi „mama“ i „tata“ varira te se mogu pojaviti u različitoj dobi. U ovoj fazi djeca ne oponašaju samo glasove, već ih očaravaju i ljudska lica te posebno usta koja glasove proizvode. To je i razlog zašto djeca često dotiču usne drugih ljudi prstićima (Largo, 2013).

3.4. 1 – 2 god.

Tijekom prve godine života intenzivno se razvija intonacijski element govora u povezanosti s emocijama, gestama i izrazima lica. Priprema se glasovna baza govora i razumijevanje te se na temelju toga pojavljuju prve smislene riječi. Nakon što je dijete napunilo jednu godinu i izgovorilo svoju prvu smislenu riječ, razvoj govora prati se prema broju riječi koje dijete upotrebljava. Svako dijete ima dva fonda riječi, a to su pasivan i aktivan fond. U pasivan fond ubrajamo riječi koje dijete zna i razumije, no to su uglavnom „odrasle“ riječi koje dijete ne upotrebljava u svom govoru. Ono što je važno jest veličina aktivnog fonda jer se radi o riječima koje dijete stvarno koristi u vlastitom govoru i razumije njihovo potpuno značenje. Upravo prema veličini aktivnog rječnika

često možemo procijeniti mentalni razvoj djeteta (Posokhova, 2008). S 12 mjeseci dijete upotrebljava nekoliko riječi, ali razumije ih mnogo više. Prve riječi koje dijete izgovara uglavnom su imenice kojima imenuje važne osobe i stvari iz svoje okoline, a njima izražava svoje emocionalno stanje, želju ili zahtjev. Njih je dijete usvojilo imitacijom odraslih ili ih je stvorilo samo, kao npr. „ku-ku“, „am-am“, „di-di“. Svaka pojedina riječ može imati i smisao cijele rečenice (*holofraza*), poput riječi „mama“ što može značiti „Mama dođi!“ ili „Mama, uzmi me“. S 18 mjeseci dijete govori od 5 do 50 riječi. U tom razdoblju razvoja dolazi do naglog usvajanja novih riječi, osobito imenovanja. Stoga to razdoblje ujedno zovemo i *eksplozija imenovanja*. Od 12. do 18. mjeseca dijete može imati svoj žargon, no on se nakon tog razdoblja gubi, a svoje izraze dijete zamjenjuje artikuliranim riječima. Dijete ponavlja riječi koje čuje te uživa u njihovu izgovaranju i slušanju. Oponaša zvukove iz neposredne okoline, npr. glasanje životinja, zvuk automobila, a već potkraj 1. godine daje jasne znakove da razumije riječi i jednostavne naredbe, kao npr. „Daj“, „Pokaži“ (Čudina Obradović i sur., 2004). Od 18 mjeseci do 2 godine dijete uči i ritam razgovora te čeka da tijekom razgovora dođe red na njega. Koristi jezik u različitim situacijama – da bi nešto dobilo, da bi nešto reklo, u odnosima s drugim ljudima. Međutim, njegov govor može biti nerazgovijetan zbog još uvijek slabe koordinacije mišića (Stoppard, 2004). Potkraj 2. godine dijete počinje smisljeno povezivati dvije riječi, kao npr. „Daj auto“, „Ne jesti“ ili „Mama piti“. Razumije da svaka riječ ima svoje značenje. Počinje se interesirati za nazive predmeta u svojoj okolini pa postavlja pitanja poput: „Što je to?“ ili „Gdje je to?“. U interakciji s odraslima sve više rabi verbalno sporazumijevanje, govori o sebi u 3. licu, zove se imenom te počinje upotrebljavati riječi „ja“ i „ti“. Dijete u ovoj dobi također zna pokazati i imenovati dijelove tijela, rabi opisne pridjeve, negacije i rječice: „da“ i „ne“ (Čudina Obradović i sur., 2004).

3.5. 2 – 3 god.

U dobi od 2 godine dijete već zna od 200 do 300 riječi i može se upustiti u duge monologe. Jezikom se koristi samouvjereno te pokazuje zanimanje za nove riječi. Sluša kada mu se nešto objašnjava, a raspon njegova zanimanja sve je veći. Govori sve tečnije premda i dalje krivo izgovara neke riječi, može miješati slova ili zamuckivati. Dijete u ovoj dobi počinje razvijati jezične rituale, kao što je slušanje iste priče iznova i iznova. Voli zamršene priče, rado sluša razgovore odraslih, a u istoj rečenici može skakati s teme na temu (Stoppard, 2004). Počinje se uključivati u kratke dijaloge, verbalno uvodi i mijenja temu, privlači pažnju riječima. Rado sluša

kratke priče, lista slikovnice i imenuje slike. Dužina rečenice je od 2 do 3 riječi, a pored imenica, glagola i pridjeva, koristi zamjenice i priloge mjesta te prošlo i buduće vrijeme. Imenuje stvari svakodnevnog upotrebe, pridružuje iste boje, razumije odnose: u, na, ispod, gore dolje te razlikuje malo i veliko. Dijete postavlja jednostavna pitanja i odgovara na pitanja „*Tko?*“, „*Što?*“ i „*Gdje?*“ (Andrešić i sur., 2010). U ovoj fazi razvoja dijete je sposobno ispričati kratku priču ili neki svoj doživljaj, zna napamet nekoliko pjesmica, glumi u igri, zamišlja ljude, životinje i predmete, a dok se igra razgovara sam sa sobom i svojim igračkama. Početkom 3. godine imenuje se vlastitim imenom, a potkraj 3. godine upotrebljava zamjenicu „*ja*“. Govor trogodišnjaka razumljiv je i služi osnovnoj svrsi – komunikaciji. U dobi do 3 godine dijete već imenuje i opisuje svoj crtež. Često postavlja pitanje „*Zašto?*“ te češće upotrebljava negaciju „*ne*“ jer želi djelovati nezavisno i samo. Usporedno se pojavljuje i period „*imperativnog govora*“ koji se očituje u prijetnjama, žalbama, zahtjevima i nalogima, a u izražavanju svojih želja i potreba sve više zamjenjuje geste riječima (Čudina Obradović i sur., 2004). Dijete od 2 do 3 godine izražava emocije i shvaća opasnosti koje ga okružuju. Također, već ima složene rutine dnevnih aktivnosti, kao npr. priprema i odlazak na spavanje (Andrešić i sur., 2010).

3.6. 3 – 4 god.

S tri godine nastupa period nagloga govornog razvitka te dijete pokazuje veliki interes za jezik i komunikaciju. U ovoj fazi dijete voli puno pričati, a govor mu je važniji od slušanja. Govor djeteta je razumljiv te je gramatički sličan govoru odraslih. S djetetom u ovoj dobi možemo voditi razgovore o neprisutnim događajima, osobama i stvarima, a ono će i samo početi povezano pričati o svojim događajima i potrebama, govorom će pratiti ono što radi ili pričati o onome što će raditi. Na taj način govor postaje sredstvo autoregulacije ponašanja – dijete misli naglas. U ovoj fazi dijete u nedogled može postavljati pitanja, kao što su: „*Tko?*“, „*Što?*“, „*Gdje?*“, „*Zašto?*“, „*Kada?*“ i „*Kako?*“, a pitanja sve više imaju svrhu da dijete nešto dozna (Čudina Obradović i sur., 2004). U dobi od 3 do 4 godine dijete već zna svoje ime, godine i spol. Koristi rečenice od 3 do 4 riječi. Često govori o stvarima koje su se dogodile, priča kraće priče i komentira događanja. Uključuje se u duži dijalog, objašnjava kada ga sugovornik ne razumije, prilagođava svoj govor kada razgovara s mlađima od sebe. Sluša priče oko 10 minuta te i samo „čita“ slikovnice. Dijete u ovoj dobi prepoznaje osnovne boje. Također, odgovara na uputu koja uključuje i do tri radnje kao npr. „*Idi u sobu, nađi loptu i donesi je*“. Zna igrati ulogu druge osobe u igri, a za nešto što želi traži dopuštenje

(Andrešić i sur., 2010). U fazi razvoja od 3 do 4 godine dijete pokazuje smisao za humor te uživa u šalama i verbalnim nelogičnostima s odraslima. Sklono je verbalnoj drskosti i prepirkama u igri s prijateljima, a sukobe rješava verbalnim putem, a ne udarcima. U igri razgovara sa svojim igračkama, samim sobom i zamišljenim prijateljem. Monolog još uvijek zauzima vidljivo mjesto u njegovoj verbalizaciji. Također, u ovoj dobi još uvijek može biti fiziološkog mucanja jer dijete toliko toga želi reći, ali govor ne prati misaoni napredak (Čudina Obradović i sur., 2004).

3.7. 4 – 5 god.

Petu godinu obilježava nagli razvoj djetetova rječnika. Dijete govori tečno, ima sve glasove, a gramatika jedva da se razlikuje od odraslih. Nesprestano zapitkuje o značenju riječi, o prostoru i vremenu, o ozroku i posljedici te o značenju apstraktnih riječi. Gramatika u ovoj dobi jedva da se razlikuje od one kojom se koriste odrasli, rečenica je potpuna te su zastupljene sve riječi. Počinje usvajati rječnik za pisani jezik – slovo, riječ, točka, shvaća da se svaka riječ sastoji od zasebnih glasova, prepoznaje rimu te razumije komparaciju pridjeva. Dijete razumije složene i duge rečenice te može predvidjeti „što će se zatim dogoditi“. Može voditi dužu konverzaciju s djecom i odraslima, čak i s osobama s kojima inače ne komunicira. Različito formulira rečenice i bira riječi ovisno o tome kome se obraća. Rado govori o nedavnim događajima, prepričava svoja iskustva, voli pitalice i zagonetke, voli pričati i igrati se riječima, smišlja šale i slaže rime. Obožava da mu se pričaju i čitaju priče, izražava svoje mišljenje, govori o svojim potrebama, traži informacije koje ga zanimaju, a nerijetko i sam daje informacije (Čudina Obradović i sur., 2004). Djetetove rečenice u ovoj fazi imaju od 4 do 6 riječi. Ono adekvatno odgovara na pitanja „Koliko?“, „Kako?“... Mehanički broji do 10, a s pokazivanjem do 5. Može identificirati dijelove koji nedostaju te imenuje krug i trokut (Andrešić i sur., 2010).

3.8. 5 – 6 god.

Ovo je doba brojnih dječjih pitanja i ubrzanog spoznavanja. Osnovna gramatička struktura je usvojena te dijete rabi sve vrste rečenica. Rabi riječi za apstraktne pojmove, iako možda još u potpunosti ne razumije njihovo značenje. U ovoj fazi govornog razvoja primjećuje greške u govoru drugih ljudi. Definira riječi opisno i funkcionalno, npr. „To je kad“, „Kao“ ili „To je za“. Pričanje mu je važno koliko i sama igra, voli dramatisirati i prepričavati priče te uz glavni događaj dodaje

detalje. Verbalno planira igru i dodjeljuje uloge. Povećan je interes za knjige koje rado razgledava duže vrijeme i odrasle traži da mu ih čitaju. Ljutnju i otpor sve više izražava verbalno, ali i počinje koristiti izraze pristojnosti poput: „*Molim*“, „*Hvala*“ i „*Oprosti*“ (Čudina Obradović i sur., 2004). Ima koncepte vremena danas, jučer, sutra, ujutro, navečer te uviđa odnose, uzroke i posljedice. U ovoj fazi prepoznaje i imenuje brojke i slova te prepoznaje i imenuje geometrijske oblike. Dijete već zna napisati svoje ime, a iza 5,5 godina može izdvojiti prvi glas u riječima. Pričanje priča je po sekvencama događaja, isprepletena je stvarnost i mašta te razumije da tekst reprezentira govorni jezik (Andrešić i sur., 2010).

3.9. 6-7 god.

U dobi od 6 do 7 godina dijete lako koristi složene rečenične strukture. Govor potpuno prilagođava socijalnim situacijama te kontrolira glasnoću i volumen. Vodi duge razgovore, a pričanje uključuje događaje, teme, likove. Usvaja apstraktne pojmove, npr. sreća, bogatstvo, ljubav, mržnja te zna imenovati dane u tjednu. Prisutan je pojačani interes za slova i pisanje te se uspostavlja veza slovo-glas. Usvaja fonološku svjesnost/slušnu analizu i sintezu: može izdvojiti prvi i zadnji glas u riječima, može rastaviti riječ na glasove i spojiti glasove u smislenu riječ (Andrešić i sur., 2010). Bez poteškoća može iznijeti svoje misli, potrebe i osjećaje te prepričati događaj ili priču. Inicira i održava komunikaciju, rado odgovara na komunikaciju koju iniciraju drugi te sluša i sudjeluje u grupnom razgovoru. Upotrebljava izraze uljudnosti i zna adekvatno pozdraviti, a manje konflikte rješava dogovorom. Voli glumiti lutkama, a isto tako voli glumiti i junake iz filmova i priča. Iskustva i jednostavne događaje izlaže logičnim slijedom (Čudina Obradović i sur., 2004). Starije predškolsko dijete vješto ovladava jezikom te se uspješno sporazumijeva sa svojom okolinom, ali razvoj govora i dalje se nastavlja. Fond riječi i dalje se aktivno bogati novim riječima te dijete usvaja složenije gramatičke konstrukcije. Tijekom razdoblja ranog i predškolskog djetinjstva stvorio se čvrst temelj za ovladavanje daljnjim govorno-jezičnim vještinama, a to su čitanje i pisanje (Posokhova, 2008).

4. VAŽNOST PREPOZNAVANJA GOVORNO-JEZIČNIH POTEŠKOĆA KOD DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Većina djece slijedi sličan put jezičnog razvoja te pritom usvajaju govorne i jezične vještine. No te se vještine pojavljuju u određenim rasponima. Raznolikost u usvajanju jezika pod utjecajem je dječjih stilova, temperamenta i osobnosti. Razmatrajući kako djeca usvajaju jezik u prvih šest godina života, moramo biti svjesni i drugih čimbenika koji utječu na djetetov razvoj, a na koje ono nema utjecaj. Govorno-jezični razvoj je složen i zadivljujući proces, proces u kojem će dijete usvojiti osnove komunikacije koje će mu koristiti cijeli život. Kako dijete odrasta, jezik će mu i dalje biti središte za većinu onoga što radi. Jezik je most prema gotovo svakom aspektu djetetova života te je iznimno bitno znati kako se on razvija (Apel i Masterson, 2004). Govorno-jezični razvoj uz intenzivan kognitivni i psihosocijalni razvoj čine složen proces dječjeg razvoja. Govorni i jezični razvojni procesi podrazumijevaju stjecanje komunikacijskih vještina utemeljenih na jezičnom razumijevanju, obradi i proizvodnji, kao i vještina o uporabi jezika na kulturalno i socijalno prikladan način. Većina djece se tijekom razvoja uspješno suočava sa zahtjevima jezičnog usvajanja. No, kod nekih se u razvoju jezika javljaju jezične poteškoće. Čim dijete krene u školu, od njega se očekuje usvajanje novih i složenijih jezičnih vještina poput čitanja i pisanja. Pretpostavka je da su preduvjeti za usvajanje novih jezičnih vještina ispunjeni prije polaska u školu, ali često to nije slučaj. Naime, na jezičnim vještinama čitanja i pisanja gradi se cjelokupni napredak djeteta te je nužno te vještine brzo savladati kako bi se obrazovanje usmjerilo na uspješno usvajanje školskog gradiva. Teškoće u ranom jezičnom razvoju ponekad se ne prepoznaju jer se javljaju u obliku teško zamjetljivih simptoma. Problemi nastaju upravo kada se dijete nađe pred većim izazovima koji se temelje na uporabi jezika. Poteškoće u svladavanju jezičnih prepreka tada mogu predstavljati ozbiljan problem u životu djeteta jer utječu na uspješnost ostvarivanja obrazovnih, društvenih i kognitivnih potencijala te narušavaju kvalitetu života. S obzirom na složenu prirodu jezika i njegovog razvoja, iznimno je važno simptome teškoća prepoznati u što ranijim fazama. Glavnu ulogu tu preuzimaju roditelji odnosno obitelj kao prve i najvažnije osobe u djetetovu životu, a za njima slijede odgojitelji, stručne osobe te podržavajuća okolina (Kuvač Kraljević, 2015).

4.1. Teškoće u govorno-jezičnom razvoju djece

Jezične poremećaje dijelimo na razvojne i stečene. Razvojni jezični poremećaji vežu se uz razdoblje usvajanja jezika, a stečeni nastaju nakon što je usvojena osnova materinskoga jezika. Određeni će broj djece, unatoč urednom kognitivnom razvoju, urednom sluhu i slušnoj obradi, pokazivati kašnjenje u prvoj i drugoj godini života u jezičnom razumijevanju i proizvodnji. Ova skupina djece u pravilu slijedi uredan tijek jezičnog razvoja, ali on ide sporijim tempom. Umjesto očekivanog pojavljivanja prve riječi oko prve godine života, ona može uslijediti tek nakon godinu i pol dana ili još kasnije. Kod dvogodišnjaka to se može vidjeti u manjem aktivnom fondu riječi, odnosno dijete će proizvoditi manje od 50 riječi te ih neće kombinirati. Djeca koja pokazuju kašnjenje u jezičnom razvoju u engleskoj su literaturi poznata pod nazivom *late talkers*, odnosno kasni govornici (Kuvač Kraljević, 2015). Djeca sa zakašnjelim jezičnim razvojem progovorit će kasnije od svojih vršnjaka, govorit će puno manje od svojih vršnjaka, a koristit će se samo ograničenim brojem riječi. Karakteristično je da rabe kraće i jednostavnije rečenice, da koriste neobičan redosljed riječi u rečenici, da imaju teškoće u razumijevanju jezičnih poruka, pogotovo pitanja, a njihov govor često bude teško razumljiv okolini (Rade, 2003). Dijete s govorno-jezičnim poteškoćama može čak pokazivati i teškoće u razvoju motorike i smetnje pažnje. U slučaju nedovoljno razvijenog govora, dijete može imati poteškoće u usvajanju predvještina čitanja i pisanja te pokazivati slabije rezultate u školi (Andrešić i sur., 2010). No, bitno je napomenuti da i neka darovita i izuzetno intelektualno snažna djeca imaju uporeni govorno-jezični razvoj (djeca darovita u vizualno-prostornoj inteligenciji, glazbi i dr.). Pošto je za razvoj govora i jezika uglavnom odgovorna lijeva hemisfera mozga, a vizualno-prostornim i umjetničkim sposobnostima upravlja desna, moguće je za pretpostaviti da usporeno govorno-jezični razvoj uzrokuje intenzivni razvoj u desnoj hemisferi (Apel i Masterson, 2004).

Nerazvijen govor (alalija) odnosi se na najteži oblik poremećaja govorno-jezičnog razvoja, a podrazumijeva odsutstvo govora ili izrazito oskudno rječničko i gramatičko izražavanje. Ponekad to može biti samo na razini jedne riječi. U blažim slučajevima dijete može koristiti gestu i imati naznake želja za komunikacijom, ali uz otežano sporazumijevanje s okolinom i oskudno razumijevanje. U najtežim slučajevima dijete ne govori i ne razumije tuđi govor te je nerijetko to simptom općeg odstupanja u razvoju djeteta. Nerazvijen govor u najtežim se slučajevima može zapaziti vrlo rano, prije druge godine djetetova života (Andrešić i sur., 2010). Dijete koje ne govori

i ne razumije govor, jer razumijevanje uvijek prethodi govoru, ponašat će se drugačije od ostale djece te ponašanje neće biti primjereno njegovoj dobi. Svoje želje i potrebe izražavat će ekstremnim ponašanjem: plačem, vriskom i sl. Dok usporeni razvoj govora karakteriziraju rečenice koje su nedovoljno gramatične ili jednostavnije nego što bi trebale biti za kronološku dob, alalaliju karakterizira nekorisćenje rečenice, a djeca se u najboljem slučaju koriste s desetak izoliranih riječi. S druge strane, jedan od najučestalijih govorno-jezičnih poremećaja kod djece jest poremećaj izgovora. Naziva se još i *artikulacijskim poremećajem* te spada u skupinu *dislalija* (Čimbur i Škarić, 1988). Sve uzroke poremećaja izgovora možemo podijeliti na biološke i socijalne, a oni se najčešće i isprepliću. Jedan od uzroka odstupanja mogu biti različite manje ili veće nepravilnosti u anatomskoj građi govornih organa koje nastaju tijekom embrionalnog razdoblja ili tijekom ranog djetinjstva, slabo razvijen fonematski sluh ili blago zaostajanje u kognitivnom razvoju djeteta. Nepravilan pristup razvoju govora djeteta u obitelji, kao i obrazovna zapuštenost zbog rane socijalne deprivacije djeteta, ozbiljan su uzrok poremećaja u izgovoru. Govor je socijalni element i jasno je da ga dijete ne može svladati ako nema nikoga tko će s njim razgovarati i od koga će učiti govor. Također, zbog raznih emocionalnih sukoba dijete se može vratiti tzv. infantilnom govoru. To može biti izazvano rođenjem novog djeteta koje zahtijeva više roditeljske pažnje, razvod roditelja, sukobi u obitelji, smrt bliske osobe itd. Dijete se tada vraća u prijašnje izgovorne faze pa svojim infantilnim izgovorom nesvjesno daje odraslima do znanja da je i ono još maleno i da treba ljubav i pažnju (Posokhova, 2008).

Poremećaj ritma i tempa govora koji se najčešće javlja u predškolskom razdoblju jest *mucanje*. Mucanje se ogleda u češćem ponavljanju dijelova riječi (glasova ili slogova) nego cijelih riječi ili fraza, u ponavljanju glasova ili slogova dva ili više puta prije nego što ih dijete uspije izgovoriti, kao npr. „*ma-ma-ma-mama*“ ili „*P-P-P-P-Petar*“ ili pretjeranom naglašavanju odnosno produljenju nekog glasa u riječi kao što je „*ma-a-A-A-aska*“. Mucanje obuhvaća i posebne teškoće u započinjanju izgovaranja riječi, a najčešće se odnosi za zastajanje u početnim dijelovima rečenica te djeca na početku ili tijekom govora mogu ostati i bez glasa (skamene se). Kod djece koja mucaju uočava se napetost mišića lica, usana i drugih mišića koji sudjeluju u govoru, ukočenost ili brzi trzaji pojedinih dijelova (glava, ruke) ili cijelog tijela. Oni su svjesni svog poremećaja te govor doživljavaju kao nelagodu (Andrešić i sur, 2010). Mucanje se češće javlja kod muške djece, a može se povezati i s genetskim predispozicijama, okolinskim čimbenicima, postojanju drugih jezičnih i govornih teškoća ili teškoća učenja. Kada su simptomi izraženi i dugotrajni, potrebno je potražiti

pomoć logopeda. Naime, nakon određenog vremena djecu počnu gubiti samopouzdanje, mijenjaju sliku o sebi, smatraju da je govorenje iznimno teško te se povlače u sebe i manje sudjeluju u aktivnostima (Kuvač Kraljević, 2015). S druge strane, *brzopletost* je poremećaj okarakteriziran nesvjesnošću osobe o vlastitom poremećaju, kratkim rasponom pažnje, smetnjama u percepciji, artikulaciji i formulaciji govora te prebrzim izražavanjem. Kratki raspon pažnje odražava se na sve aktivnosti. Nakon kratkog vremena, brzopleto dijete počinju zanimati druge stvari, zaboravlja na prošlu aktivnost, gdje je, s kim je, u kojoj je situaciji, ne primjećuje da mu se nešto govori, da se nešto događa. Brzopletost u sebi sadrži razne oblike verbalnog i neverbalnog ponašanja. U govoru se može očitovati na razne načine pa je dugo taj poremećaj bio tretiran kao slučajan zbir raznih govornih smetnji u osobe. Govor brzopletog djeteta obično je neprihvatljiv, tempo je ubrzan, dijete često ostane bez zraka dok priča, melodija rečenice je monotona ili neadekvatna, ponekad zaboravi što je htjelo reći, često traži riječi ili se pak riječi nagomilavaju te dolazi do zamuckivanja. Rječnik je siromašan, česti su poremećaji artikulacije, poremećena je osnova govora: intonacija, glas, ritmičnost, akcenti i gramatika. Nadalje, *bradilalija* označava pretjerano spor govor zbog organske podloge. Često se javlja kao posljedica organskih oboljenja centralnog nervnog sistema, najčešće endokrinoloških oboljenja. Osobe s takvim govorom su inače usporene, trome, nespretne te ostavljaju utisak lijenosti i nezainteresiranosti. Glavno obilježje poremećaja je produžavanje svih glasova, a posebno samoglasnika. Govor okoline često ih zbunjuje jer ga ne shvaćaju te ga ne mogu slijediti, a upućene poruke teško razumiju. Kasno reagiraju, a misaoni procesi su usporeni. Osobe usporenog govora vrlo često pričaju kroz nos te takav govor postaje neugodan za slušaoce jer je zamoran, razvučen i nejasan. Bradilalija ponekad može biti rezultat krivog odgoja inače zdrave djece. Zbog prevelikog maženja, tepanja ili razvlačenja govora roditelja, djeca mogu usvojiti pogrešnu govornu naviku. Kod takve djece treba vježbati motoriku cijelog tijela, a preko nje motoriku govornih organa i samog govora. Za vježbe su vrlo pogodni ritmički pokreti uz govor, razne brojalice, pjesmice i sl. (Čimbur i Škarić, 1988).

Za kraj možemo spomenuti i *socijalni (pragmatički) komunikacijski poremećaj* kojeg karakteriziraju teškoće neverbalne i verbalne komunikacije, a koje se ne mogu objasniti nižim kognitivnim sposobnostima. Poteškoće se javljaju u ranom djetinjstvu, a kako se zahtjevi okoline i školskog sustava mijenjaju i razvijaju, one postaju sve izraženije. U upotrebi jezika djeca se često doimaju drugačijima, neprimjerenima u reakcijama i izjavama, nedovoljno socijalno osvještenima te mogu izazivati čuđenje drugih ljudi. Poremećaj narušava učinkovitost

komunikacije i uspostavljanje socijalnih veza, što se negativno odražava na napredak pojedinog djeteta (Kuvač Kraljević, 2015).

4.2. Djeca s posebnim potrebama

U realizaciji govora sudjeluju biološki, psihološki i socijalni aspekti, a osobitosti jezičnog razvoja razlikuju se od djeteta do djeteta. Djeca s teškoćama djeca su s trajnijim posebnim potrebama, a njihove se teškoće odnose na urođena i stečena stanja organizma. Stanja su to koja prema svojoj prirodi zahtijevaju poseban stručni pristup. Redoslijed faza razvoja govora isti je kod sve djece neovisno o teškoćama koje dijete ima, no postoje razlike u dobi u kojoj se određene faze pojavljuju u govornom razvoju. To znači da se neki govorni oblik neće pojaviti prije nego što je dijete za to sazrelo. Usvajanje govora integracijski je proces koji uključuje brojne aspekte, a poremećaj na nekom od tih aspekata uzrokovat će različite govorne poteškoće (Andrešić i sur., 2010).

4.2.1. Tjelesni invaliditet

Tjelesnim invaliditetom smatraju se oštećenja, deformacije i funkcionalne ili motoričke smetnje, zbog kojih je djeci potrebna zaštita i osposobljavanje za život i rad u primjerenim uvjetima. Jedan od najučestalijih poremećaja pokreta i položaja uzrokovanog oštećenjem mozga je *cerebralna paraliza*. To je kompleksno oštećenje koje obuhvaća disfunkcije više sustava te na razini jezično-govornog razvoja uzrokuje određena odstupanja. Dijete s cerebralnom paralizom imat će teškoće u disanju, a isto će rezultirati teškoćama u govornoj izvedbi. Dolazi do disfunkcije mišića artikulacijskih organa, usporen je razvoj artikulacijskog sustava te je pokretljivost artikulacijskih organa nepravilna. Postoje teškoće lokalizacije izvora zvuka, teškoće u diskriminaciji poznatih od nepoznatih glasova, usporeno je auditivno sazrijevanje, onemogućen je i otežan pravilan izgovor glasova te se javljaju simptomi glasovne hipo i hiperfunkcije. Kod ove poteškoće susrećemo pojam *skandirajući govor*. Nemogućnost usklađivanja finih pokreta organa za artikulaciju narušava tempo, ritam i intonaciju govora, a što u konačnici stvara skandirajući ili jecajući govor (Andrešić i sur., 2010).

4.2.2. Mentalna retardacija

Mentalna retardacija poremećaj je zaustavljenog ili nedovršenog intelektualnog razvoja odnosno ispodprosječno intelektualno reagiranje koje se javlja u razvojnom razdoblju djeteta. To je stanje u kojem je znatno otežano uključivanje osobe u društveni život te je povezano s teškoćama adaptivnog ponašanja. Mentalna retardacija ometa govoro-jezični razvoj djeteta. Javljaju se sve vrste artikulacijskih teškoća kao i kod prosječne populacije, ali su u njoj te teškoće češće. Česte su motoričke poteškoće, teškoće disanja, jezične teškoće, anomalije artikulacijskih organa, teškoće taktilne i kinestetičke osjetljivosti te je prisutan smanjen opseg pažnje. Kod *Down sindroma* su uz druge poteškoće prisutni i usporeni razvoj artikulacije i trajni problemi u govoru. Često je narušena građa i pokretljivost artikulacijskih organa, što može biti jedan od uzroka teškoća u izgovoru. Djeca s Down sindromom često imaju i smetnje sluha koje narušavaju razvoj jezika i govora, a zbog respiracijskih problema i neadekvatnog usmjeravanja zračne struje za fonaciju, česta je pojava i nazalnog prizvuka u govoru (Andrešić i sur., 2010). Karakterizira ih sporiji motorički razvoj, sporije razumijevanje jezika odraslih, njihova uloga u društvenom životu često je pasivna, imaju manje iskustva u odnosima s različitim ljudima, a drugi često govore za njih. No, imaju dobru neverbalnu komunikaciju, razvijaju različite načine komunikacije pokretima, gestama i zvukovima. Djeca s Down sindromom upotrebljavaju izraze lica, geste, mimiku i vokalizaciju za izražavanje svojih želja i potreba te su u pravilu vrlo dobri komunikatori unutar obitelji, ali ne i u društvu (Berglez i Pribanić, 2014).

4.2.3. Autistično dijete

Poremećaji jezika i jezičnog razvoja glavna su obilježja dječjeg autizma. Jezični razvoj može značajno zaostajati, biti zaustavljen nakon normalnog pojavljivanja ili se uopće ne pojaviti. Teško autistična djeca u pravilu nikada ne razviju govor te nisu sposobna upotrebljavati bilo kakve simbole. Problem je ne samo u izražajnom govoru već i u razumijevanju svih oblika sporazumijevanja. Odsustvo maštovitosti igre i socijalne imitacije, nesposobnost povezivanja događaja i planiranja, poteškoće povezivanja slijeda događaja i nerazumijevanje posljedice upućuju nas da autistično dijete nema razvijeno unutarnje predočavanje. Govor autistične djece nije samo znatno usporen u svom razvoju već je oblik razvoja i upotrebe jezika izrazito drugačiji. Autistično dijete pokazuje ozbiljne poremećaje u raznim vještinama za koje se smatra da prethode

jeziku. Gotovo uvijek pokazuju veće smetnje u razumijevanju govora, predmet razgovora strogo je ograničen i vrlo rijetko vezan uz prošlost ili budućnost, na ista pitanja uvijek daju iste odgovore, a ponekad izvršavaju vrlo jednostavne naloge koji su dani unutar poznatog socijalnog konteksta. U govorno-jezičnom izražavanju prisutni su poremećaji glasa i govorne fonacije u intenzitetu, visini i boji glasa, poremećaj ritma, fluentnosti, akcenta i intonacije, poremećaj artikulacije, izostavljanje ili izobličavanje glasova, poremećaj ponavljanja, upotreba izmišljenih riječi i sl. U govoru se oslanjaju na mehaničko učenje grupe riječi i fraza, a ne na kreativnu upotrebu osnovnih jezičnih pravila. Govor je monoton, bezizražajan, nedovoljno moduliran, bez emocija. No, u situacijama velike uznemirenosti, odbijanja aktivnosti ili zahtjeva za zadovoljenjem potreba, u glasanju mogu pokazivati emocionalne reakcije. Djeca, ali i odrasli, bez obzira na stupanj jezične razvijenosti, pokazuju nedostatak spontanoga govornog izražavanja i teškoće u komunikacijskim vještinama (Čimbur i Škarić, 1988).

4.2.4. Oštećenje sluha

Kada govorimo o oštećenju sluha, onda je za razvoj govora od presudne važnosti kada je gubitak sluha nastao. U slučaju da je gubitak sluha uslijedio nakon što se govor razvio, govor se i dalje zadržava, ali njegova kontrola slabi te s vremenom može postati nejasan ako se ne vježba. No, osobe ipak zadržavaju sjećanje na zvuk i zvučni govor. S druge strane, gluho-rođena djeca nemaju predodžbu zvuka ni govora te tu postoji praznina. Gluhoca izaziva nijemost, a razlog je što dijete sluhom usvaja govor od svoje okoline. Dijete bez sluha ne čuje ni samog sebe pa nema ni poticaja za govor niti može kontrolirati ono što govori (Čimbur i Škarić, 1988). Oštećenje sluha može biti *senzoneuralno* odnosno trajno oštećenje sluha, a problem je u samom unutarnjem uhu ili odašiljanju poruka iz unutarnjeg uha u mozak. Druga vrsta je *konduktivno* oštećenje sluha, a problem je što zvuk ima teškoće da dođe do unutarnjeg uha koje šalje poruke u mozak. Najčešće se radi o privremenoj poteškoći odnosno nešto blokira prolazak zvuka do bubnjića, a to može biti nakupina voska, nakupina tekućine ili se zbog nekog razloga kosti srednjeg uha ne miču. Stupanj oštećenja može biti u rasponu od blage naglušnosti do potpunoga gubitka sluha, a što je gubitak sluha veći to je utjecaj na govorno-jezični razvoj ozbiljniji. Iznimno je bitno gubitak sluha prepoznati što je ranije moguće, kako bi se putem rane rehabilitacije očuvao djetetov jezični razvoj (Apel i Masterson, 2004).

Djeca svoja znanja sukonstruiraju zajedno s drugom djecom i odraslima, u okruženju koje naj snažnije određuje kvalitetu njihovih iskustava, a time i kvalitetu njihova učenja. Sve situacije i sva iskustva djece u vrtiću su važni te mogu biti prilika za učenje, a učenje djeteta određuje cjelokupni sociokulturalni kontekst njegova življenja. Prihvatanje ideje da djeca imaju različite intelektualne predispozicije, da na različite načine misle i uče, odgojitelje u vrtiću obvezuje da procesu njihova odgoja i obrazovanja pristupaju individualizirano, usklađeno s njihovim mogućnostima i potrebama (Slunjski, 2008). Jedno od najvažnijih točaka unaprjeđivanja kvalitete programa ranog i predškolskog odgoja nameće omogućivanje inkluzivnog procesa koji će svoj djeci osigurati primjeren napredak u prirodnom okruženju. To podrazumijeva odgojitelja koji u svom radu podržava ravnopravnost sve djece. Stoga je važno da odgojitelji ne doživljavaju i ne procjenjuju djecu temeljem njihovih teškoća, već temeljem sposobnosti i interesa, pri čemu je teškoća samo jedna od karakteristika djeteta. Odgovornost je svakog profesionalca uključenog u proces ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja da osigura zadovoljenje jedinstvenih i individualnih potreba sve djece koja su u program uključena (Bouillet, 2011).

U pravilu se u vrtić uključuju samo djeca s lakšim teškoćama što je u suprotnosti s filozofijom inkluzije prema važećim Pedagoškim standardima. Kao prepreka uključivanju najčešće se navodi prevelik broj djece u grupama, te nedostatak defektologa i logopeda u vrtiću, a zbog potrebnih rehabilitacijskih programa djecu se upućuje u specijalizirane ustanove. Sustav kojem moramo težiti jest inkluzija, a temeljena je na principu da svatko pripada društvu i na svoj mu način pridonosi. Inkluzivan vrtić mjesto je gdje svatko pripada, gdje je svatko prihvaćen, gdje pojedinac podržava druge i sam biva podržan od drugih kako bi se izašlo u susret njegovim potrebama. Rana intervencija u dječjim vrtićima počinje odmah ulaskom djeteta u skupinu. Stručni suradnici vrtića timski promišljaju o obogaćivanju materijalno-organizacijskih uvjeta, unose promjene, podrška su odgojiteljima te u okviru ustanove organiziraju predavanja i radionice. Njihov cilj je poticanje na promišljanje, osnaživanje i razvijanje novih vještina. Primarna zadaća u radu s djecom s teškoćama u razvoju je uspostavljanje pozitivnih vršnjačkih odnosa u skupini, dok se rehabilitacija uglavnom ostvaruje izvan dječjeg vrtića. Kako bismo uspješno ostvarili tu zadaću, u svakoj skupini u koju je uključeno dijete s teškoćama u razvoju treba se osigurati i dodatni treći odgojitelj. Dodatni odgojitelj u skupini dobar je oblik podrške u ostvarivanju inkluzije, on pridonosi ostvarivanju individualiziranog pristupa i stvara mogućnosti za realizaciju odgojno obrazovnog rada u manjim skupinama (Miloš i Vrbić, 2015).

5. ULOGA RODITELJA U GOVORNO-JEZIČNOM RAZVOJU DJETETA

Roditelj u životu svog djeteta igra mnoge uloge. Jedne od najvažnijih uloga jesu stvoriti toplu i poticajnu okolinu za dijete te nadgledati njegov razvoj. Bezuvjetno prihvaćanje, briga, simpatija, poštovanje, prihvaćanje, zaštita, održavanje uravnoteženog odnosa te poticanje slobode i neovisnosti zasigurno su najbolje osnove na kojima se odnos s djetetom može izgraditi. Dijete upija informacije od trenutka rođenja, a upravo od roditelja dobiva najviše informacija te su oni u potpunosti odgovorni za njegova najranija iskustva. Time njihova uloga djetetova prvog učitelja dobiva na iznimnoj važnosti (Stoppard, 2004). Kako bi se dijete moglo razviti te biti komunikativno, znatiželjno i motorički aktivno, moraju se zadovoljiti njegove osnovne psihičke i tjelesne potrebe, a upravo tjelesna blizina i emocionalna pažnja roditelja bit će potrebne za napredak i razvoj. Dječji razvoj karakteriziraju podjednako cjelovitost i raznolikost, što znači da se stupnjevi razvoja kod svakog djeteta javljaju istim redoslijedom, ali i ne moraju. Ne samo da su djeca međusobno vrlo različita nego jedno dijete samo po sebi može pokazivati velike raskorake u razvoju. Isto vrijedi i za razvoj govora. Djeca samostalno usvajaju jezik i govor, ali im za to ipak trebaju intenzivna i opsežna iskustva u verbalnoj komunikaciji s roditeljima te drugom djecom, bliskim osobama i okolinom koja ih okružuje. Roditelji imaju veliki utjecaj na razvoj djetetova govora te mu omogućuju da se izravnim kontaktom s jezikom nauči verbalno izražavati. U najranijoj dobi roditelji djetetu prenose proživljavanje izgovorena jezika. Djetetu treba omogućiti da vidi, čuje i osjeti sve što roditelji imenuju. U govornoj interakciji s djecom najvažniji je način na koji s njima komuniciramo odnosno način komunikacije treba prilagoditi stupnju djetetova razumijevanja, a ne verbalnog izražavanja. Razumijevanje govora kod djeteta uvijek je bolje razvijeno od same sposobnosti verbalnog izražavanja. Djetetov govor nije dobro oponašati već je potrebno razgovarati s njime tako da osjetimo da ono razumije što mu želimo reći. Roditelji potiču djetetov govor ako imaju pozitivan odgojni stav, ne kritiziraju djetetove pogreške, postavljaju otvorena pitanja i sa zanimanjem prate kao dijete uči otkrivati svijet (Largo, 2013).

Moramo biti svjesni da su govor i razgovor igre koje djeca vole igrati. To znači da roditelji moraju okružiti djecu govorom, pričama, raznim pjesmama, rimama, komentarima i specifičnim razgovorima. Također, naglašavanjem riječi, ritmovima te ponavljanjem jednostavnih zvukova pomažu djetetovu mozgu da stvori milijune živčanih veza nužnih za razvoj govora. Jezik je usko povezan i s emocijama te djeca koja žive u okruženju bezuvjetne ljubavi i nježnosti imaju bolje

šanse naučiti jezik. Roditelj treba što više razgovarati s djetetom. Na taj će način i samo dijete potaknuti na reakciju, ono će prije naučiti govoriti, a i kvaliteta govora bit će bolja. Uspješnu komunikaciju potrebno je nagraditi osmjesima, nježnošću i pažnjom, a tada će i djetetova motivacija za govor biti veća. U komunikaciji je uvijek bitno ostvariti kontakt pogledom te paziti na intonaciju i pokrete. Kod malih beba roditelj najviše pažnje treba obratiti na djetetov plač. Dijete će na taj način osjetiti roditeljev interes, ljubav i brigu. Djeca uče oponašajući te je jako bitno ponavljati imena, rutine i događaje, a govor mora biti ispravan i izražajan te popraćen osmijehom (Stoppard, 2004). Možemo reći kako je jezik najvažniji alat kojim će dijete u životu raspolagati da bi nešto naučilo, gradilo odnose ili postiglo ono što želi. Zahvaljujući njemu dijete će moći usvajati i prenositi znanja. Govoriti s djetetom znači dati mu priliku da nauči jezik. Komunikacijom, ali i usađivanjem ljubavi prema čitanju, djetetu ćemo osigurati siguran put da proviri u svijet i razvije svoju inteligenciju. No, bitno je ne ograničiti komunikaciju samo na najbliže okruženje. Dijete će uživati pronalazeći različite osobe i okruženja koji će obogatiti njegove jezične kapacitete (Bilbao, 2020).

Dijete iznimno brzo napreduje, i tjelesno i mentalno. Stoga je važno ispravno poticati njegov razvoj govora u svakom razdoblju. Kako bi roditelji to postigli, moraju vrlo pažljivo pratiti djetetove potrebe i interese. No, djetetov razvoj govora ponekad neće ići zamišljenim tijekom te može doći do određenih poremećaja. Većina poremećaja nastaje u ranom djetinjstvu i često traje više godina. Dijete osjeća svoju manu, a kada mu ona ozbiljno sprječava komuniciranje s okolinom, ono može patiti te se zatvoriti u svoj unutarnji svijet. Poremećaj govora negativno djeluje na proces komunikacije s okolinom te utječe na kvalitetu budućeg življenja i razvoja. Upravo je zato iznimno važno da roditelj usmjeri svu svoju snagu, energiju i pažnju na sprječavanje nastanka bilo kojeg odstupanja u govorno-jezičnom razvoju djeteta. Naravno, nastanak govorno-jezičnog poremećaja nije uvijek moguće spriječiti te je potrebno potražiti stručnu pomoć (Posokhova, 2008). Roditelji se ponekad prvo obraćaju pedijatru ili dječjem psihologu, koji ih prema potrebi upućuje logopedu. U svakom slučaju, logoped je stručnjak koji je najkompetentniji za dječji govorno-jezični razvoj te utvrđivanje govorno-jezičnih poteškoća (Apel i Masterson, 2004). Rana intervencija u području logopedije usmjerena je prema djetetu, roditeljima, užoj i široj obitelji te zajednici, a primjenjuje se onda kada postoji mogućnost da bi određeni biološki čimbenici mogli imati negativne posljedice na razvoj djeteta. Rana intervencija djetetu može pružiti dodatnu stimulaciju i interakciju s okolinom od najranije dobi i smanjiti pojavu odstupanja. Roditeljima ona osigurava pristup

potrebnim informacijama i podršku, a povećava i svjesnost društva te otvara nove mogućnosti inkluzije i integracije (Kuvač Kraljević, 2015). Svakako moramo spomenuti i važnost aktivnog uključivanja roditelja u život vrtića sudjelovanjem u aktivnostima skupine te u programima i aktivnostima izvan vrtića. Sigurno i poticajno okruženje te unošenje promjena u njemu, izazovi su koji zahtijevaju timski pristup i angažman svih sudionika (Miloš i Vrbić, 2015).

6. ULOGA ODGOJITELJA U GOVORNO-JEZIČNOM RAZVOJU DJETETA

Odgojitelj je stručnjak za odgoj djece predškolske dobi. To nije samo osoba koja skrbi, čuva i hrani djecu, koja određeni dio dana zamjenjuje roditelje. Odgojitelj je usmjeren na cjelovito praćenje i poticanje razvoja, odgoja i obrazovanja djece. Radi se o otvorenoj, empatičnoj, strpljivoj, društvenoj, snalažljivoj, domišljatoj i kreativnoj stručnoj osobi koja svoj smisao rada vidi u zajedničkom radu s djecom. Odgojitelj organizira prostor, osigurava raznolikost materijala i aktivnosti, omogućava i potiče djetetovo spontano stvaralačko ponašanje, komunicira s djecom, individualno pristupa djetetu, potiče, motivira i prati djecu i njihove interese, ostvaruje suradnju s roditeljima, uvažava cjelovitost razvoja djeteta i osnovnih zakonitosti njegova razvoja te procjenjuje i ostvaruje zadatke odgoja i obrazovanja. Odgojitelj se dogovara s djecom, prihvaća njihovu inicijativu, potiče ih da rješavaju probleme i traže odgovore, raduje se aktivnostima, pokušajima i uspjesima djece, potiče raznolikost, radoznalost, neobičnost, originalnost, slobodu, samostalnost i inicijativu. Budući da dijete uči i usvaja vrijednosti putem identifikacije i imitacije, odgojitelj mora biti svjestan da svojim ponašanjem i cjelokupnom svojom ličnošću za dijete predstavlja uzor i osobu od povjerenja. S obzirom na to da je vrtić djetetova druga kuća i mjesto radosnog življenja, druženja, učenja i igre, njegova uloga je stoga vrlo zahtjevna, složena i krajnje odgovorna (Stevanović, 2003). U brizi za djecu, odgojitelj prije svega treba zadovoljiti njihove potrebe, a jedne od osnovnih su potrebe za sigurnošću, ljubavlju i pripadanjem. Da bi te potrebe bile zadovoljene, djeci je potrebno pružiti predvidljivost, ritam i rituale umjesto neizvjesnosti. Djetetu ćemo tako dati sigurnost kako bi se moglo nositi s nesigurnošću te biti spremno za izazove koji ga očekuju u suvremenom svijetu (Velički, 2009).

Svako se dijete razvija po svojem osobnom programu te odgojitelju u radu nisu dovoljna samo opća, stečena znanja o razvoju djeteta. Treba naučiti promatrati dijete, pratiti njegovo ponašanje, odnose prema sebi, drugima i okolini. Odgojitelj će tek tada moći pronaći potrebne poticaje za svako dijete, moći će zadovoljiti njegove razvojne potrebe i odgojno ga usmjeriti. Tijekom svog radnog iskustva, odgojitelj će se susresti i s raznim dječjim poteškoćama pa tako i onim govornim. No, nezamislivo je da odgojitelj njih rješava bez stalne i svakodnevne suradnje s roditeljima, jer će jedino tako doznati sve o uvjetima razvoja djeteta u obiteljskom okruženju. Suradnja omogućuje stalnu razmjenu informacija i savjeta između roditelja i odgojitelja o svemu što je potrebno da djetetov razvoj poprimi svoj normalni tijek (Došen-Dobud, 2004). Osnovni cilj

suradnje svakako je dobrobit djeteta u svim aspektima njegovog razvoja. Potrebno je djelovati jedni na druge informacijama, komunikacijom, savjetima, druženjem, a u cilju daljnje odgovornosti za dječji razvoj. Cilj je posredno ili neposredno utjecati na unapređivanje kvalitete života djeteta u obitelji i instituciji te postizanju kontinuiteta u odgoju kako bi potaknuli djetetov cjelokupni razvoj. Kako bi se dijete osjećalo prihvaćeno, voljeno, sigurno, zadovoljno i sretno, potrebno mu je osigurati poticajnu sredinu (Glušćić i Pustaj, 2008).

Kako bi dijete steklo određena znanja i vještine, potrebni su mu iskustveni doživljaji i prilike za uvježbavanje. Zanimljive prilike za imenovanja, opisivanja, kategorizaciju i sumiranje informacija osiguravaju djeci svrhu za korištenje ekspresivnog govora te potiču razvoj aktivnog slušanja, pospješuju brzinu procesuiranja informacija, jačaju razvojno-odnosne vještine, razumijevanje i logičko razmišljanje. Prilike za slušanje i uvježbavanje rječnika ključ su za jačanje znanja, kao i za razvijanje i jačanje raznih vještina. U okolini u kojoj se potiču individualne i grupne interakcije djeca su motivirana podijeliti i razjasniti svoja razmišljanja s drugima, potaknuta su na obrazlaganje i reagiranje na rečeno, a vještine izgovaranja, slušanja, čitanja i pisanja postaju sredstvo kojim djeca dijele i pokazuju što uče i što su naučila (Matijević, 2019). Odgojitelj je osoba koja će kroz igru i razne aktivnosti, individualno i grupno, poticati dječji govor te motivirati dijete na govorno stvaralaštvo. Uloga odgojitelja u poticanju igara među djecom jest sugeriranje novih igara s interesantnijim i kompleksnijim sadržajem. Aktivno sudjelovanje odgojitelja u takvoj igri predstavlja i veću sigurnost realizacije sadržaja. Takva situacija zahtijeva od djece više mentalnih napora u rješavanju problema koji se pojavljuju, više napora u igranju i verbalnom izražavanju njihovih uloga te više napora u usklađivanju međusobnih odnosa. To je preduvjet za uspostavljanje verbalne komunikacije među djecom te djecom i odgojiteljima, a aktivna uloga odgojitelja tu najviše dolazi do izražaja. Od velike koristi može biti situacija miješanja odgojnih skupina tj. mogućnost da djeca starijih grupa jasličke ili vrtičke dobi dolaze u svakodnevne posjete mlađoj djeci, da se s njima igraju, pričaju priče, čitaju slikovnice, vode ih u šetnju, pomažu u oblačenju i svakodnevnim aktivnostima. Komunikacija među djecom različite dobi jedan je od najprirodnijih načina komunikacije, a uz to i vrlo djelotvoran način za poticanje i razvoj verbalnih sposobnosti djece. Mogućnosti interakcije, verbalne i neverbalne komunikacije, mnogo su veće kod djece starije predškolske dobi. S porastom kronološke dobi djece, ali i njihovim općim psihičkim stanjem, raste bogatstvo i raznolikost sadržaja igara i uloge u igri. No, ne može se očekivati da će djeca ni iz čega razviti zajedničke igre do visokog stupnja maštovitosti, kreativnosti i

kompleksnosti, ako nemaju direktnog ili indirektnog poticaja, modela, materijala, bogatstva doživljaja za visoko razvijenu igračku aktivnost. Odgajatelj više pažnje uvijek treba posvetiti sadržaju koje dijete izlaže, a manje formi. Potrebno je njegovati slobodu dječjeg izraza, razvijati i omogućavati mu da mijenja i modificira sadržaje, da stvara, izmišlja svoje sadržaje na temelju svojih iskustava i doživljaja. Rad na razvoju i bogaćenju dječjeg verbalnog izraza mora se temeljiti na stvaranju situacija koje će stimulirati i pružati raznolike komunikacijske kontekste, a jedan od osnovnih zadataka jest osposobiti dijete predškolske dobi za slobodno i samostalno komuniciranje s djecom i odraslima, sa sudionicima s kojima ima ili nema zajedničko iskustvo i u situacijama koje nisu opterećene neposrednom aktivnošću (Miljak, 1987).

7. POTICANJE DJEČJEGA GOVORNO-JEZIČNOG STVARALAŠTVA

Dijete svoja znanja od okoline ne preuzima pasivno, već ih aktivno izgrađuje. Ono svoja znanja sukonstruira u socijalnom okruženju, zajedno s drugom djecom i odraslima. Vođeno svojom urođenom znatiželjom, dijete stalno istražuje i pokušava razumjeti svijet oko sebe. Bogato i raznovrsno okruženje te primjerena intervencija odraslih najsnažnije određuje kvalitetu iskustava djece rane dobi, a time i kvalitetu njihova učenja (Slunjski, 2008). Djeca koja više vokalno komuniciraju s okolinom i koju odrasli više potiču na jezične aktivnosti, pokazuju višu razinu jezične razvijenosti (Šego, 2009). Djeca svoja prva iskustva, vještine, znanja i sposobnosti stječu u spontanoj igri. Igra je čovjekova prirodna aktivnost, aktivnost kojom dijete ulazi u svijet i otkriva ga, a koja mu zauzvrat pruža uživanje u osjećaju prihvaćenosti, ljubavi, topline te uživanje u kretanju, izgovaranju, sporazumijevanju s drugima i u igri samoj po sebi. Spoj igre i jezika omogućuje djetetu neopterećeno učenje i ovladavanje društvenim i jezičnim ulogama, korištenje naslijeđenog iskustva, ali i kreativnosti i individualnosti. Stoga igra mora biti u prvom planu, ona mora biti posrednik i olakšavati komunikaciju. Razgovor s djecom neophodan je za zdrav razvoj govora. No, odgovornost za govorni razvoj djeteta nije samo na obitelji. Mnoga djeca u dječjim vrtićima provode veći dio dana, a znamo da se komunikacija s djecom odvija uvijek i u svakom trenutku koji provodimo s njima. Djeci moramo omogućiti prostor za govor te osigurati da se osjećaju prihvaćeno, shvaćeno, voljeno, kako bi se mogli pozitivno razvijati u svakom pogledu (Peti-Stantić i Velički, 2009). Uvođenje poezije, pjesmica, rima i pričanja priča te učestalo razmjenjivanje knjiga, potiče djecu da verbaliziraju vlastite osjećaje, da nauče glasove i riječi te da počnu razumijevati pisani jezik putem ponavljanja s odraslima i vršnjacima (Stegelin, 2007). Najveću opasnost za razvoj verbalne komunikacije predstavljaju uvjeti u kojima odgojitelj ne komunicira s djecom, ne daje im upute, ne potiče ih, ne priča im priče, ne razgovara s njima prilikom presvlačenja, hranjenja i sl. (Miljak, 1987). Stoga ćemo u nastavku opisati ulogu čitanja, lutke, glazbe i jezičnih igara u razvoju govora djece predškolske dobi.

7.1. Uloga čitanja u razvoju govora djece predškolske dobi

Temelj komunikacije između odgojitelja i djeteta jest u uspostavljanju socio-emocionalne veze, a ona se razvija kroz svakodnevne praktične aktivnosti. Svakodnevne situacije koje se stalno ponavljaju i koje odgojitelj prati odgovarajućim govornim izrazom, omogućuju djetetu da postupno

razumije govor odgojitelja i u interakciji i komunikaciji s njim, aktivnošću, vokalizacijom i gestom izmjenjuje zajednička značenja. Da bi uspostavio verbalnu komunikaciju s djetetom, odgojitelj organizira različite situacije i kreira raznovrsne aktivnosti. Pritom je najvažnije iskoristiti takve situacije za izazivanje i poticanje spontanog govora djece. Kvalitetna i pravodobno odabrana aktivnost prirodno će izazvati zanimanje djeteta i omogućiti mu da se govorom koristi na raznolik način i u različite svrhe. Komunikacija između odgojitelja i djeteta odvija se u kontekstu praktične aktivnosti, a jedna od njih je i zajedničko razgledavanje slikovnice. Dijete se sa slikovnicom, kao vizualnim medijem, susreće vrlo rano te ona ima velik utjecaj na njegov razvoj govora i uspostavljanje i razvoj komunikacije između njega i odgojitelja (Petrović-Sočo, 1997). Čitanje djeci od presudne je važnosti za razvijanje vještine razumijevanja, razumijevanje strukture priče, ali i razvoj pismenosti. Ono stimulatивно utječe na razvoj jezičnih i komunikacijskih vještina. Odgojitelj bi u svakodnevni plan aktivnosti trebao uključiti nekoliko prilika za čitanje djeci te dramskim metodama privući pažnju na likove, slijed događaja u priči i neke nove ili zahtjevne riječi. Na taj način postavljaju se temelji za razvoj čitalačkih vještina, kao i razumijevanje pročitano. Odgojitelji dramskim metodama djeci omogućuju prilike za predviđanje daljnjeg tijeka priče, postavljanje pitanja o priči, samostalno prepričavanje priče, pamćenje priče te kritičko razmišljanje (Matijević, 2019). Pričanje priča može uspjeti samo ako pripovjedač voli odabranu priču te ako je ona postala dio njega. Tek tada priču može prenijeti djeci. Odgojitelj bi trebao, kad god je to moguće, priču pričati u krugu kako bi postigao prisnu atmosferu. S djecom je potrebno održavati kontakt očima te pritom rabiti geste i mimiku. Poželjno je igrati se glasom, ne pričati prebrzo te umetnuti stanke. U priču je uvijek dobro uključiti i djecu koja mogu oponašati određene zvukove, pokrete ili postavljati pitanja. Nikada ne smijemo smetnuti s uma da kad pričamo, itekako utječemo na druge, a energija koju ulažemo u pripovijedanje, vraća nam se putem dječjeg oduševljenja i njihove potrebe da priču pričamo iznova i iznova (Velički, 2013). Povećavanje kvalitete i kvantitete predčitalačkih iskustava djece temeljenih na igri, odgojitelj također može postići i tako da razne knjige, slikovnice i pribor za pisanje smjesti u centre aktivnosti koji se razlikuju od tradicionalnih prostora za poticanje čitanja i okupljanje (Stegelin, 2007).

7.2. Uloga lutke u razvoju govora djece predškolske dobi

U igri lutkama dječji govor prirodno se razvija i obogaćuje. Zbog svoj oživljujuće komponente, lutka spontano navodi dijete na govornu komunikaciju te ga potiče da se služi jezičnim simbolima

kao sredstvom izražavanja misli i osjećaja. Jezik tako postaje predmet igranja, što znači da se ne upotrebljava samo u svrhu komunikacije, nego da je dječja pažnja usmjerena i na svojstva jezika. Lutka potiče dijete da kroz igru izmišlja neočekivane jezične konstrukcije, duže dijaloge i monologe, da izmišlja riječi, da se igra glasovima i slogovima, da se igra rimama stvarajući stihove itd. Omiljena djetetova igra jest pričanje s pomoću lutke pri čemu možemo vidjeti pravu moć lutke. Njen vanjski izgled sugerira djetetu da izmišlja odgovarajući glas, da koristi riječi, da ih ponavlja, okreće, mijenja im redoslijed, da oblikuje rečenice, izmišlja dijaloge i izmišlja potpuno nove situacije. Lutka može pjevati, govoriti vrlo čudne strane jezike, mijenati riječi i izraze, daje mogućnost da se u razgovoru čuje i suprotna strana, može recitirati priče i pjesme, može govoriti u dijalektu i žargonu. Najčešći i najzanimljiviji oblik dječje igre lutkom su lutkarske improvizacije, odnosno igrokazi i lutkarske predstave. Kada djeca preuzmu kontrolu nad lutkom, sa ili bez paravana, pokušavaju je oživjeti i govoriti kroz nju te im se pruža mogućnost da iskuse različite jezike, da se slobodno izražavaju i razvijaju jezičnu kreativnost. Vrijednost takve igre još je veća ako ju dijete samo organizira i samo postavlja sebe u ulogu lutke koja zahtijeva raznoliku upotrebu govora. S druge strane, lutka će u odgojiteljevom pripovijedanju pomoći u razumijevanju strukture priče, sadržaja, radnje, odnosa likova, a dijete će pritom usvojiti i oblik priče. Odgojitelj s pomoću lutke potiče razvoj empatije kod djece, razumijevanje izraza emocija, a može mu pomoći prilikom dogovaranja pravila i reguliranja ponašanja. S pomoću lutke odgojitelj će lakše uspostaviti verbalnu i neverbalnu komunikaciju s pojedinim djetetom, a istovremeno će i sam odgojitelj usavršavati vlastite sposobnosti uživljavanja. Poticanje dječje igre lutkama osnovni su uvjeti u vrtiću da se potakne ekspresivna i imaginativna upotreba govora djece. Poštujući djetetove potrebe za igrom i nudeći mu pritom lutku, potičemo njegov razvoj i obogaćujemo njegovo iskustvo (Ivon, 2010).

7.3. Uloga glazbe u razvoju govora djece predškolske dobi

U govornom jeziku osjećamo nedjeljivu povezanost glazbenih i jezičnih elemenata. Vrijednosti govornog jezika pune su tonova, intenziteta i pokreta te one raskidaju granice između glazbe i govora. Za odgoj glazbenog sluha i za sposobnost reproduciranja bilo kojeg muziciranja najvažnija su dva glazbena elementa, a to su ritam i melodija. Ritam i melodija govornoga jezika u harmoniji zvuka i pokreta čine jedinstveni lingvistički izraz. Dok postoji ta harmonija, postoji i razumijevanje, a upravo razumijevanje ostvaruje komunikaciju. S druge strane, za razvoj djetetova

pravilnoga govora, odnosno za razumijevanje govora djeteta ili odrasla čovjeka, bitne su dvije sastavnice govora, a to su ritam i intonacija. Ritam i pjevani glas vrlo su bliski i potrebni za dobar i pravilan razvoj govora djeteta. Oni su njegov prvi zvučni doživljaj. Od samog rođenja djeca doživljavaju i upijaju ritam na različite načine, a to su: slušanje uspavanki, pjesmica, igrajući se prstićima, prvim koracima, prvim riječima, uključivanjem u ritam života, igrama ritmova i brojalicama. Dijete uči zapažajući svoju okolinu, imitirajući svoje roditelje, braću, prijatelje te poprima ritam svoje okoline. Razvijajući osjećaj za ritam, dijete istodobno utječe na stjecanje samokontrole i obuzdavanje motoričnosti, pridonosi bržem stjecanju automatizacije pokreta, utječe na osjećaj vlastite osobnosti, ali i pridonosi otklanjanju ili ublažavanju govornih smetnji. Razvijanjem osjećaja za glazbu i glazbene parametre (ritam, melodiju, dinamiku, tempo), obogatit ćemo djetetovo zvučno iskustvo i potaknuti ga na samostalni glazbeni izričaj. Ljepota osobnog stvaralaštva djeteta stvorit će harmonično ljudsko biće koji je gospodar zvuka i prostora koji ga okružuje (Šmit, 2001).

7.4. Igre za poticanje govorno-jezičnog stvaralaštva djece predškolske dobi

Već smo rekli kako je igra oblik i sredstvo odgoja djeteta. U djetinjstvu se igra, rad i učenje isprepliću, a upravo igrajući se dijete stječe znanja i uči ponašanja. Nema sumnje kako je igra oblik ranog obrazovanja djece. Odgojitelj je tu da brine za pravilan razvoj dječjeg govora, da organizira aktivnosti temeljene na govornom stvaralaštvu te isto potiče kroz govorne igre i pjesmice. Pravilni poticaji iz okoline te stalno slušanje i praćenje dječje govorne aktivnosti, snažno će pridonijeti dječjem govornom izražavanju (Stevanović, 2003). Razne pitalice i zagonetke primjeri su igara koje možemo koristiti za poticanje govora. Dijete tako možemo pitati: „*Kako se glasa kravica?*“ ili „*A kako se glasa mačkica?*“. U slučaju da dijete šuti ili ne razumije pitanje, uvijek ga možemo inspirirati tako da sami imitiramo kravicu govoreći: „*Muuu!*“. Lanac pitanja poput „*Čemu služi ormar?*“, „*Zašto kaput treba držati u ormaru?*“, „*Zašto nam treba kaput?*“, otvorit će nam put prema djetetovu izražaju te ćemo mu na taj način ponuditi da samostalno odgovara na pitanja. S druge, možemo obrnuti uloge i pustiti dijete da samo postavlja pitanja. Kada su u pitanju zagonetke, onda je bitno osmisliti jednostavne zagonetke proporcionalne djetetovom iskustvu. Tako dijete možemo pitati npr. „*Malen, siv i voli sir, u rupici traži mir*“, „*Pokraj zdjele s mlijekom zijeva, mijauče kao da pjeva*“ ili „*Šumom hoda gladan i ljut, sivo krzno mu je kaput*“ (Vaskevich, 2011). Dječji vokabular jednostavno možemo poticati igrama „*Reci suprotno*“ ili „*Reci drukčije*“.

Odgojitelj može uzeti lopticu i baciti igraču, a igrač tada mora reći suprotnu ili drugačiju riječ, kao npr. „*blizu-daleko*“, „*brzo-sporo*“, „*dobro-loše*“, „*iznad-ispod*“, „*istina-laz*“ i sl. Igre prepričavanja primjer su za poticanje dječjega govornog izražavanja. Odgojitelj će djetetu pročitati određeni tekst, a na njemu je da taj tekst što preciznije prepriča. Također, govorno izražavanje lako ćemo potaknuti igrom „*Što se dogodilo?*“ ili „*Opiši sliku*“. Djetetu ćemo u tom slučaju pokazati ilustraciju iz priče ili bajke te ga zamoliti da ispriča priču prema slici, a pobjeda se računa ako pogodi sadržaj priče. S druge strane, u igri „*Opiši sliku*“ djetetu ćemo pokazati sliku s mnogo detalja, a ono na temelju nje mora sastaviti svoju priču. Kako bi sastavljanje priče izazvalo veće zanimanje, možemo organizirati natjecanje. U tom slučaju odgojitelj može započeti, a svaki sljedeći igrač mora dodati jednu svoju rečenicu. Pobjednik je onaj koji zadnji izgovori smislenu rečenicu nakon koje se više nema što dodati (Popov, 2010). Razvijanje oštine sluha i sposobnosti primanja te razlikovanja slušnih poruka možemo potaknuti igrom „*Pokvareni telefon*“. Svi u skupini sjede u krugu, igrač šapuće riječ prvom djetetu do sebe, prvi drugom, drugi trećem i tako sve do kraja. Dijete koje je posljednje mora tu riječ izgovoriti na glas, a ako je pogrešna, svi u krugu moraju na glas reći što su čuli. Za razvijanje slušne pažnje, ali i pamćenja te proširivanja vokabulara, možemo igrati igru „*Što je živo?*“. Djetetu ćemo dati prijedlog od tri riječi, kao npr. „*mačka, igračka, kopačka*“ ili „*kosa, osa, rosa*“. Cilj je razvijanje logičkog mišljenja razlikovanjem živog od neživog pojma. S druge strane, razvoj fonološke svjesnosti potaknut ćemo igrom „*Isti glas*“. Zadatak odgojitelja je izgovoriti pet riječi koje počinju istim glasom, a dijete mora odrediti koji glas je zajednički svim tim riječima, kao npr. „*rak, radio, ruža, ronilac, rep*“ (Posokhova, 2010). Govorno stvaralaštvo također možemo oplemeniti pjevanjem pjesmica kao što su: „*Roda*“ – „*Gore nebo, dolje voda, a po vodi ide roda. Roda ide tap-tap-tap, lovi žabu apa-ap!*“ ili „*Kiša pada*“ – „*Kiša pada, trava raste, trava zelena. Mamu, tatu mnogo vole djeca malena!*“ (Herljević i Posokhova, 2007). Naposljetku, ako želimo potaknuti dječji govor i igru prstićima, koristit ćemo stihove u pokretu poput: „*Ide, ide bubamara, Ne zna, ne zna gdje bi stala, Traži, traži krevetić, Gili, gili, gić*“ ili „*Tašun, tašun, tanana, Ko tašunit dobro zna, Tome Bogo zdravlje da*“ (Katarinčić i Velički, 2011).

8. POTPOMOGNUTA KOMUNIKACIJA

Teškoće u govorno-jezičnom izražavanju utječu na djetetovu sposobnost sudjelovanja u verbalnim interakcijama, a ponekad je mogu u potpunosti onemogućiti. Djetetu je tada neupitno potrebna pomoć stručnjaka. No, roditelji i odgojitelji tada mogu posegnuti za različitim metodama kako bi komunikaciju u svakodnevnom obiteljskom i vrtićkom okruženju učinili jednostavnijom i lakšom. Potpomognuta komunikacija određuje se kao skup postupaka i načina pomoću kojima se komunikacijske vještine pojedinca unapređuju za funkcionalnu i učinkovitu komunikaciju. Može sadržavati potpunu zamjenu za komunikaciju govorom, a može sadržavati postupke i metode koje služe kao nadopuna nedovoljno razvijenom govoru. Potpomognutu komunikaciju može koristiti svaka osoba kojoj treba osigurati podršku u komunikaciji, jeziku, govoru ili ranoj pismenosti. Važno je naglasiti kako u kontekstu potpomognute komunikacije ne postoje generički oblici koji će biti primjenjivi na svim pojedincima te je važno voditi računa o individualnim razlikama. Dakle, zahtijeva se pažljiva personalizacija s obzirom na sklonosti i interese pojedinca, njegove potrebe i sposobnosti (Ivšac Pavliša, 2021).

Cilj potpomognute komunikacije jest omogućiti osobama da se izraze ili da razumiju rečeno. Potpomognuta komunikacija potiče komunikaciju i razvoj govora i jezika te je poveznica prema boljoj komunikaciji. Važno je napomenuti kako je okolina odlučujući faktor prema kojemu se odabire način komunikacije koji će najbolje funkcionirati. Potpomognuta komunikacija potrebna je svim osobama s nerazvijenim ili zakašnjelim govorom, ali i njihovim roditeljima, odgojiteljima, stručnim osobama i drugim bliskim osobama kako bi ih mogli razumjeti. Kada rabimo potpomognutu komunikaciju u interakciji s djetetom, svakako trebamo paziti i na komunikaciju s drugim osobama oko sebe. Dakle, komunikacija mora funkcionirati i uklapati se i u komunikaciju s najbližima. Svi alati i metode imaju i prednosti i nedostatke te nema savršenog rješenja. Treba biti otvoren prema različitim kombinacijama potpomognute komunikacije i dugoročno gledati na razvoj dječje komunikacije. Potpomognuta komunikacija sastoji se od više različitih alata i metoda te ćemo ih u nastavku opisati (Carlstrand, Claesson, Rensfeldt Flink i Thunberg, 2018).

8.1. Komunikacija tijelom

Svojim tijelom stalno šaljem određene signale. Komunikacija tijelom različito se tumači i ovisi o kulturi u kojoj smo rođeni. No, na nju također utječu i osobne karakteristike. Komunikacija tijelom najčešći je oblik komunikacije koji se primjenjuje, a u nju ubrajamo: mimiku, zvuk, geste i držanje tijela. Ona je vrlo važan oblik komunikacije, a pogotovo za djecu koja još nisu dosegla fazu komunikacije putem znakova. Prednost je što nam u njenom korištenju nisu potrebna nikakva pomagala, osim tijela. Korištenje tjelesne komunikacije kao potpomognute komunikacije znači da smo pažljivi u tumačenju djetetove gestikulacije i mimike, a što je naš odnos s djetetom bliži, to je lakše pročitati njegovu tjelesnu komunikaciju. Na taj način i sami postajemo sve svjesniji kako pojačati vlastite poruke putem tjelesne komunikacije. Obitelj ima ulogu dokumentirati djetetovu tjelesnu komunikaciju i to podijeliti s drugima kako bi ga lakše razumjeli (Carlstrand i sur., 2018).

Znakovni jezik za bebe skup je jednostavnih i lako pamtljivih gesta koje beba može koristiti za komunikaciju prije nego što u potpunosti razvije svoj govor. Male bebe instinktivno koriste svoje govor tijela, izraze lica, zvukove, plač i neverbalne geste kako bi komunicirale s roditeljima i okolinom. Beba će tako koristiti različite fizičke pokrete i geste – mahati za pozdrav, podići rukice ako se želi nositi, lupkati rukicama i nogicama kada je vesela i uzbuđena, pokazati prstom na željenu stvar i igračku, zatvoriti usta ako više ne želi jesti itd. Širenjem dječjeg repertoara gesti, ono će biti u mogućnosti znati točno reći što želi i to samo jednim jednostavnim pokretom tijela. Takav način komunikacije otvara vrata u uzbudljiv novi svijet predverbalne komunikacije. Djeca koja u ranijoj dobi više komuniciraju gestom razumiju i više riječi, imaju veći rječnik, veće samopouzdanje, manje izljeve bijesa i frustracija, sofisticiraniju igru, veće zanimanje za knjige, a njihova veza s roditeljima je bogatija (Warburton, 2004).

8.2. Predmet kao poticaj komunikaciji

Korištenje predmeta na promišljen i strukturiran način metoda je potpomognute komunikacije, a upotrebljava se kako bi se stvorilo očekivanje te signalizira što će se dogoditi. Predmet može pobuditi mnoge asocijacije na ono za što se obično koristi, s kim i u kojoj situaciji, kao npr. cipele podsjećaju da je vrijeme za izlazak. Takav način komunikacije obično se primjenjuje u smjeru odrasle osobe prema djetetu. No, ako smo dosljedni u korištenju određenog predmeta za signalizaciju, onda dijete s vremenom može i samostalno pokazati što želi tako da pokaže na

predmet, uhvati ga ili gleda u njega. Ova vrsta komunikacije ovisna je o pomagalima jer se koristimo predmetima iz svakodnevnog života kao pomoćnim sredstvima komunikacije (Carlstrand i sur., 2018).

8.3. Manualni komunikacijski znakovi

Znakovi su prvi način potpomognute komunikacije koji se predočuju djetetu koje nije počelo govoriti kako se očekivalo. Većina djece upotrebljava znakove najprije kao alternativu za govor, a potom sve više kao dodatak ako samo govor nije dovoljan. No, čak i kad dijete progovori, znakovi se koriste kako bi se usvojile nove riječi i pojmovi. S druge strane, osobe koje su uz dijete primjenjuju znakove kako bi pojačale i pojasnile izgovorene riječi. Korištenjem znakova smanjujemo tempo govora i djetetu se lakše usredotočiti. Znakovi su često konkretniji od riječi te na znakove u kombinaciji s govorom reagira više naših osjetila – dijete čuje govor, vidi znakove i pokrete usana te čak može osjetiti i pokrete ruke. Upravo zahvaljujući znakovima, dijete može samostalno započeti jezičnu komunikaciju i prije nego što uopće ima preduvjete za govor. Komunikacija znakovima ne zahtijeva jednake motoričke sposobnosti kao govor, ali dijete s ograničenom motorikom može imati poteškoće u točnom pokazivanju znakova. Kako bi dijete razvilo komunikaciju putem znakova, važno je i da odrasli razvijaju svoj znakovni jezik i označuju znakovima što više riječi u rečenicama (Carlstrand i sur., 2018).

Pri odabiru manualnih znakova u obzir treba uzeti mnogo čimbenika: opće znanje, jezično znanje, vještine motoričke imitacije, preferencije pojedinca itd. No, prvenstveno su to motoričke vještine odnosno dobra motorička kontrola kako bi osoba proizvela razumljive manualne znakove, a komunikacijski partneri razumjeli što je osoba pokazala. Manualni znakovi preuzeti su iz nacionalnih znakovnih jezika te su nerijetko prilagođeni vrsti poteškoće, djetetovim mogućnostima i preferencijama, mogućnostima obitelji i podršci okoline. Dok geste pripadaju neverbalnoj komunikaciji i mogu se različito protumačiti u različitim situacijama, manualni znakovi su lingvističke jedinice. To znači da svaki znak ima svoje značenje i može se rastaviti na manje jedinice. S druge strane, manualni znakovi nisu ni znakovni jezik jer su oni potpuno izolirani pojmovi, bez morfologije i sintakse, dakle bez gramatike (Ivšac Pavliša, 2021). Uporaba manualnih znakova stimulira razvoj socijalne interakcije i rane jezične sposobnosti. Dijete može utjecati na svoju okolinu zahtijevajući nešto, može razmjenjivati informacije i prikupljati iskustva. Naglašeno

je jačanje privrženosti između djeteta i roditelja, a uvođenjem manualnih znakova smanjuje se plač, galama i negodovanje. Prednost je što se primjena oslanja na spretnost ruku, šaka i prstiju. Kao glavni učinak rane uporabe manualnih znakova ističe se organizacija djetetove okoline u skladu s njegovim komunikacijskim potrebama i sposobnostima (Berglez i Pribanić, 2014).

8.4. Fotografija

Fotografija je oblik potpomognute komunikacije koji može biti signal ili prikaz određenih osoba, mjesta i dobro poznatih predmeta. Koristimo li ih dosljedno, dijete će s vremenom komunicirati putem fotografije na način da ju uzme, pokazuje prstom na nju ili da ju gleda. Čak i djeca koja su na višem stupnju komunikacijskog razvoja, često rabe fotografije kao dodatak drugim načinima potpomognute komunikacije. Fotografija naravno može biti podloga za komunikaciju i razgovor. Zajedno gledajući na neki predmet i komunicirajući o tome, pojavljuje se jasna zajednička tema razgovora i bolji preduvjeti za izbjegavanje nesporazuma. Djetetu mnogo znači i sama činjenica da ga okolina može razumjeti i znati o čemu govori. Fotografije pobuđuju motivaciju i volju za komuniciranjem, a nalaze se u *komunikacijskoj knjizi*. Komunikacijska knjiga postoji na relaciji dom-vrtić te daje mogućnost djeci, roditeljima, odgojiteljima i okolini da zajedno komuniciraju s djetetom (Carlstrand i sur., 2018). Komunikacijske knjige moraju se prilagoditi korisnicima te nadopuniti ispisivanjem, organiziranjem i plastificiranjem materijala. Tijekom organizacije komunikacijske knjige svakako treba voditi računa i o odabiru rječnika (Ivšac Pavliša, 2021).

8.5. Sličice i simboli

Simboli su izgovorene, grafičke ili manualne reprezentacije ideja, osjećaja, radnji, događaja, ljudi i odnosa. Izbor skupa simbola ovisi o potrebama i mogućnostima pojedinca te komunikacijskim partnerima. Kako bi komunikacija putem simbola bila uspješna, nužno je da oba komunikacijska partnera znaju značenje korištenih simbola (Ivšac Pavliša, 2021). Sličice i simboli postoje u mnogim različitim varijantama, od konkretnih do apstraktnih (npr. BLISS simboli na kojima se mora prepoznati što predstavljaju kako bi se mogli tumačiti). One se mogu biti nacrtane kod kuće ili se mogu sastojati od više simbola. Dijete ih može koristiti kao sredstvo izražavanja, a okolina kako bi ojačala djetetovo jezično razumijevanje. Sličice se mogu koristiti jedna po jedna,

skupljenje na komunikacijsku ploču ili u komunikacijskim knjigama, a uz pomoć visokotehnoloških rješenja može se skupiti mnogo slika i napraviti rječnik. Picture Exchange Communication System (PECS) metoda je potpomognute komunikacije koja se temelji na tome da se sličica ili fotografija daje partneru kako bi se razjasnio smjer komunikacije i željeni komunikacijski sadržaj. Metoda je to kojom se najviše služe osobe s poremećajem iz spektra autizma (Carlstrand i sur., 2018). Radi se o jedinstvenoj dopunskoj metodi koja služi za učenje djelotvorne komunikacije. Za njezinu primjenu nije potrebno posjedovati skupocjena pomagala, a i osposobljavanje za njegovo korištenje nije pretjerano zahtjevno. Metoda je to kojom se mogu koristiti pojedinci u raznim okruženjima, kao što je dom, učionica ili u društvu. PECS služi za učenje spontanog komuniciranja, a temelji na tome da dijete uči započeti komunikacijsku razmjenu. Tijekom vježbi PECS-a koriste se raznolike tehnike biheviornalnog učenja, a pažnja se obraća kako na poticaje koji su pruženi prije očekivanog ponašanja ili na odgovor koji se očekuje, tako i na posljedice koje proizlaze iz određenih vrsta ponašanja (Rajnović, 2001).

8.6. Uređaji koje proizvode govor

To su komunikacijska pomagala koja proizvode zvuk, a nazivaju se još i govorna pomagala ili komunikatori. Postoje mnoge varijante uređaja koje se mogu koristiti na različite načine ovisno o vrsti pomagala i razvojnoj fazi djeteta. Najjednostavniji oblik uređaja koji proizvodi zvuk je onaj koji se pokreće pritiskom na gumb/tipku i ima snimljenu poruku. Također, postoji još sličnih uređaja, ali imaju više tipki. Najnapredniji uređaji koji proizvode govor su računala koja imaju pohranjen opsežan rječnik u svojoj memoriji, a pokreću se dodirrom ekrana ili pogledom na ekran. Poruke na uređaju koji proizvodi govor gotovo se uvijek koriste zajedno sa sličicom ili tekstom, a signalizirati se može i konkretnim predmetom (Carlstrand i sur., 2018). No, visokotehnološki komunikacijski uređaji i pripadajući softveri često su financijski iscrpljujući te su korisnicima i ustanovama zbog toga nedostižni. Iz tog razloga, danas se sve više izrađuju aplikacije koje se mogu koristiti kao cjeloviti sustavi za potpomognutu komunikaciju. Te aplikacije mogu se preuzeti na manje, prenosive i po cijeni prihvatljivije osobne uređaje kao što su pametni telefoni, tableti i prijenosna računala (Ivšac Pavliša, 2021).

Stručnjaci ističu potrebu za točnom procjenom vještina pojedinca, a što na kraju dovodi do izbora najučinkovitijeg načina alternativne komunikacije. U obzir se moraju uzeti motoričke

vještine, vještine oponašanja, prepoznavanje simbola i vizualna percepcija. Sve je to potrebno za uspješno korištenje različitih sustava alternativne komunikacije kod djeteta. Moramo biti svjesni da je učenje alternativne komunikacije dugotrajan, postupan i cjeloživotni proces koji se odvija u različitim životnim okruženjima i s različitim komunikacijskim partnerima (Zagoršek, 2021).

9. PRIKAZ ISTRAŽIVANJA

U ovom poglavlju prikazani su rezultati istraživanja o primjeni potpomognute komunikacije u predškolskim ustanovama u Republici Hrvatskoj i kompetencijama odgojitelja u primjeni iste.

9.1. Ciljevi istraživanja

Cilj istraživanja bio je ispitati jesu li odgojitelji u Republici Hrvatskoj upoznati s pojmom potpomognuta komunikacija, primjenjuju li je u svom radu te kako procjenjuju vlastita znanja i kompetencije u području poticanja dječjega govorno-jezičnog razvoja. Polazna hipoteza je da će većina odgojitelja biti upoznata s pojmom potpomognute komunikacije, ali da je neće primjenjivati u velikom postotku. Također, jedna od polaznih hipoteza jest da ispitanici svoju ulogu odgojitelja smatraju iznimno važnom i ključnom u ispravnom razvoju i poticanju dječjega govorno-jezičnog razvoja.

9.2. Metoda i postupak ispitivanja

Istraživanje je provedeno u kolovozu 2021. godine. Korištena metoda ispitivanja bio je online anketni upitnik. Ispitanici su poveznicu na upitnik dobili putem društvene mreže Facebook te je isti bio dostupan 10 dana. Anketni upitnik sastojao se od 25 tvrdnji na koje su ispitanici mogli odgovoriti odabirom jednog ili višestrukih odgovora. Odgovori na tvrdnje s jednim odabirom mjereni su Likertovom ljestvicom od 1 do 5, a odgojitelji su izražavali svoje slaganje ili neslaganje s određenom tvrdnjom: (1) uopće se ne slažem, (2) donekle se ne slažem, (3) niti se slažem niti se ne slažem, (4) uglavnom se slažem i (5) u potpunosti se slažem.

9.3. Uzorak ispitanika

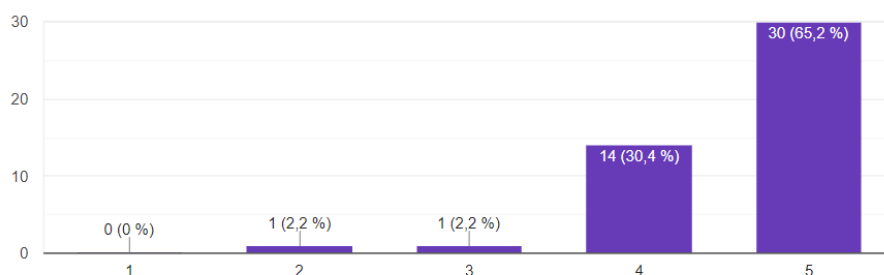
U istraživanju je dobrovoljno sudjelovalo 46 odgojiteljica u Republici Hrvatskoj. U istraživanju se poštivao etički kodeks te je svim ispitanicima zajamčena anonimnost.

9.4. Rezultati istraživanja i rasprava

U nastavku ćemo prikazati 25 postavljenih tvrdnji te iznijeti zaključke na temelju dobivenih rezultate u obliku grafikona.

Mogu prepoznati dijete predškolske dobi s teškoćama u govorno-jezičnom razvoju.

46 odgovora

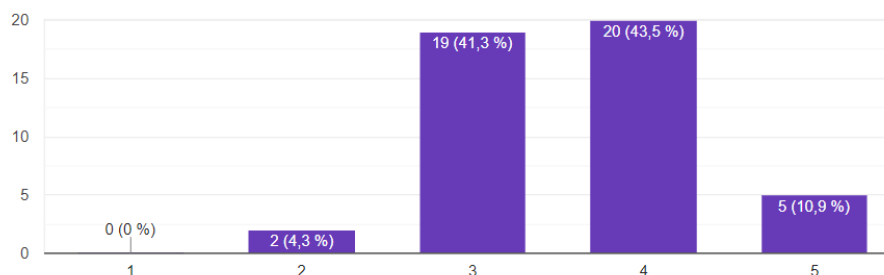

Grafikon 1: Prepoznavanje djece s govorno-jezičnim teškoćama

Na tvrdnju „Mogu prepoznati dijete predškolske dobi s teškoćama u govorno-jezičnom razvoju“ čak 95,6% ispitanika odgovorilo je da se uglavnom ili u potpunosti slaže. Tek mali postotak ispitanika (4,4%) odgovorio je da se donekle ne slaže ili se niti slaže niti ne slaže. Rezultat potvrđuje hipotezu da je većina odgojitelja dovoljno kompetentna prepoznati dijete s poteškoćama u govorno-jezičnom razvoju.

Znam prepoznati i imenovati određenu govorno-jezičnu poteškoću kod djeteta predškolske dobi.

46 odgovora

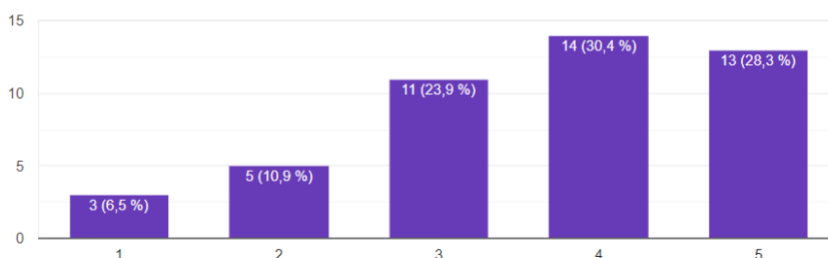

Grafikon 2: Prepoznavanje i imenovanje govorno-jezičnih poteškoća

Na tvrdnju „Znam prepoznati i imenovati određenu govorno-jezičnu poteškoću kod djeteta predškolske dobi“ 10,9% ispitanika izjavilo je da se u potpunosti slaže, 43,5% ispitanika se uglavnom slaže s navedenom tvrdnjom, dok se 45,6% niti slaže niti ne slaže ili se donekle ne slaže. Možemo primijetiti da unatoč mogućnosti prepoznavanja djeteta koje ima govorno-jezične poteškoće, skoro polovica ispitanika nije sigurna bi li te poteškoće znala imenovati.

Imam iskustva u radu s djecom predškolske dobi s govorno-jezičnim poteškoćama.

46 odgovora

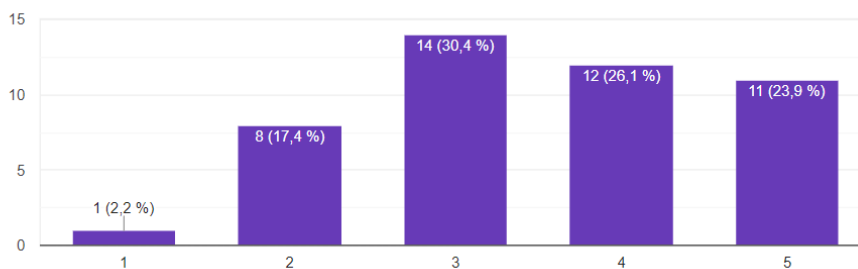

Grafikon 3: Iskustvo u radu s djecom s govorno-jezičnim poteškoćama

Iz tvrdnje „Imam iskustva u radu s djecom predškolske dobi s govorno-jezičnim poteškoćama“ možemo primijetiti kako je iskustvo ispitanih odgojitelja raznoliko. Njih 28,3% u potpunosti se slaže, 30,4% se uglavnom slaže, 23,9% se niti slaže niti ne slaže, 10,9% se donekle ne slaže, dok se 6,5% ispitanika uopće ne slaže s tvrdnjom.

U svojoj odgojno-obrazovnoj skupini primjećujem puno djece s poteškoćama u jezično-govornom razvoju.

46 odgovora

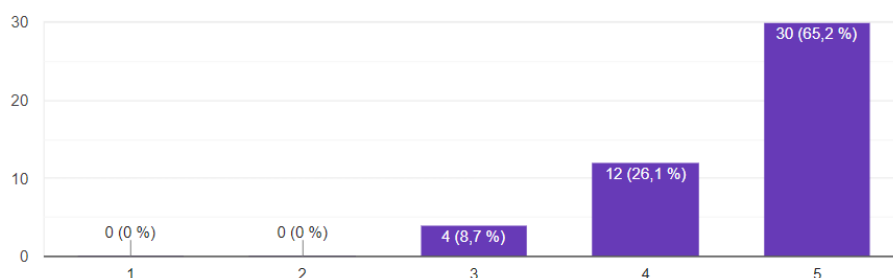
Grafikon 4: Učestalost djece s govorno-jezičnim u odgojnim skupinama

Na tvrdnju „U svojoj odgojno-obrazovnoj skupini primjećujem puno djece s poteškoćama u jezično-govornom razvoju“ 50% odgojitelja je odgovorilo da se u uglavnom ili u potpunosti slaže. 30,4% odgojitelja se niti slaže niti ne slaže, 17,4% se donekle ne slaže, dok se samo 2,2% ispitanika

uopće ne slaže s tvrdnjom. Možemo zaključiti da je prisutnost djece s govorno-jezičnim poteškoćama u ustanovama predškolskom odgoja visoka.

Uloga odgojitelja iznimno je bitna u govorno-jezičnom razvoju djeteta predškolske dobi.

46 odgovora

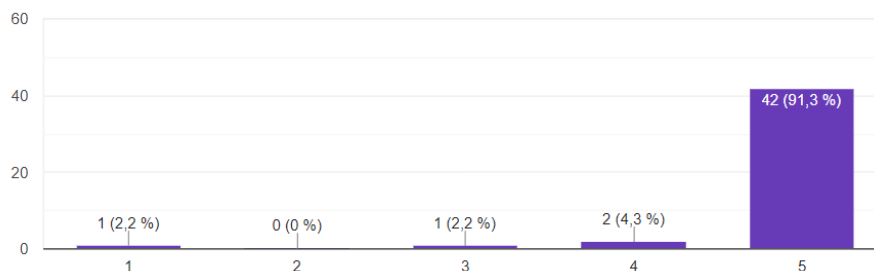

Grafikon 5: Važnost uloge odgojitelja u govorno-jezičnom razvoju djeteta

U teorijskom dijelu rada već smo naveli koliko je uloga odgojitelja bitna u govorno-jezičnom razvoju djece predškolske dobi, a to potvrđuju i rezultati ispitanika. Čak 91,3% njih odgovorilo je da se uglavnom ili u potpunosti slaže s tvrdnjom. S druge strane, samo 8,7% ispitanika se s tvrdnjom niti slaže niti ne slaže.

Rana intervencija ključna je u slučaju govorno-jezičnih poteškoća djeteta predškolske dobi.

46 odgovora

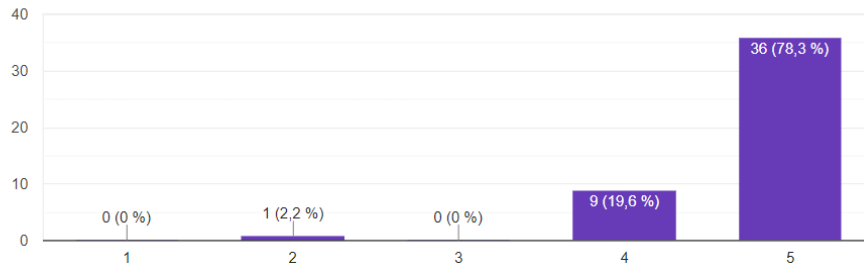

Grafikon 6: Važnost rane intervencije u slučaju dječjih govorno-jezičnih poteškoća

Na tvrdnju „Rana intervencija ključna je u slučaju govorno-jezičnih poteškoća djeteta predškolske dobi“ 95,6% ispitanika je odgovorilo da se uglavnom ili u potpunosti slaže. Tek 2,2% njih odgovorilo je da se niti slaže niti ne slaže, a 2,2,% se uopće ne slaže s tvrdnjom. Navedeni rezultati u potpunosti odgovaraju teorijskoj podlozi koja navodi da je rana intervencija ključna kada su u pitanju govorno-jezične teškoće kod djece predškolske dobi.

Smatram da je moja dužnost kao odgojitelja uvidjeti i ukazati na prve naznake poteškoća u govorno-jezičnom razvoju djeteta predškolske dobi.

46 odgovora

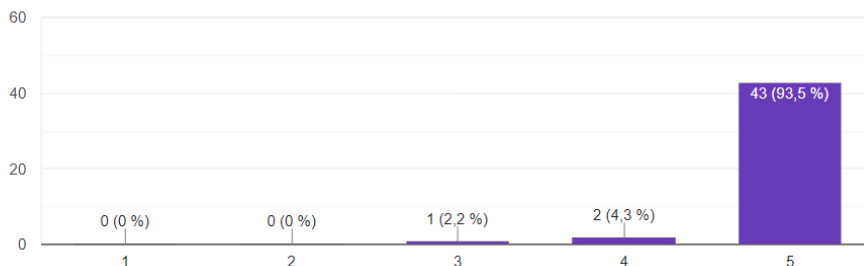

Grafikon 7: Dužnost odgojitelja u prepoznavanju dječjih govorno-jezičnih poteškoća

Na tvrdnju „Smatram da je moja dužnost kao odgojitelja uvidjeti i ukazati na prve naznake poteškoća u govorno-jezičnom razvoju djeteta predškolske dobi“ čak je 97,8% ispitanika odgovorilo da se uglavnom ili u potpunosti slaže. Tek 2,2% ispitanika se donekle ne slaže s tvrdnjom. Rezultat potvrđuje hipotezu da su odgojitelji iznimno svjesni važnosti svoje uloge u razvoju govora djeteta predškolske dobi.

Moja ispravna jezično-govorna komunikacija mora biti primjer djeci.

46 odgovora

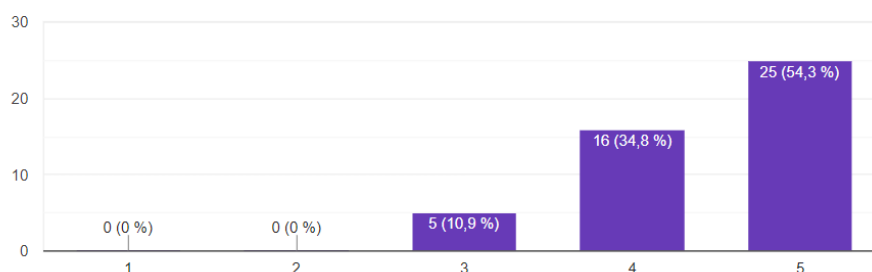
Grafikon 8: Važnost odgojiteljeve ispravne govorno-jezične komunikacije

Na tvrdnju „Moja ispravna jezično-govorna komunikacija mora biti primjer djeci“ 97,8% ispitanih odgojitelja je odgovorilo da se uglavnom ili u potpunosti slaže. Samo 2,2% ispitanika odgovorilo je da se niti slaže niti ne slaže. Znamo da dijete uči od svoje okoline te da odgojiteljeva ispravna govorno-jezična komunikacija djetetu predstavlja primjer u razvoju govora, a rezultati pokazuju kako su ispitanici itekako svjesni te važnosti.

S djecom mogu komunicirati na različite načine te razumijem djetetove potrebe i kada ono to ne može verbalizirati.

46 odgovora

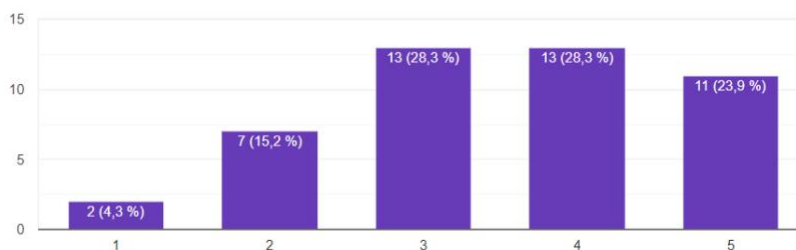

Grafikon 9: Odgojiteljevo razumijevanje dječjih neverbalnih poruka

Na tvrdnju „S djecom mogu komunicirati na različite načine te razumijem djetetove potrebe i kada ono to ne može verbalizirati“ 54,3% ispitanika odgovorilo je da se u potpunosti slaže, 34,8% da se uglavnom slaže, a 10,9% se niti slaže niti ne slaže. Rezultat odgovara postavljenoj hipotezi da većina odgojitelja smatra da je dovoljno kompetentna u prepoznavanju dječjih signala i potreba.

Kroz svoje inicijalno obrazovanje stekao/la sam dovoljno kompetencija kako bih samostalno osmislio/la aktivnosti za poticanje dječjeg govorno-jezičnog razvoja.

46 odgovora

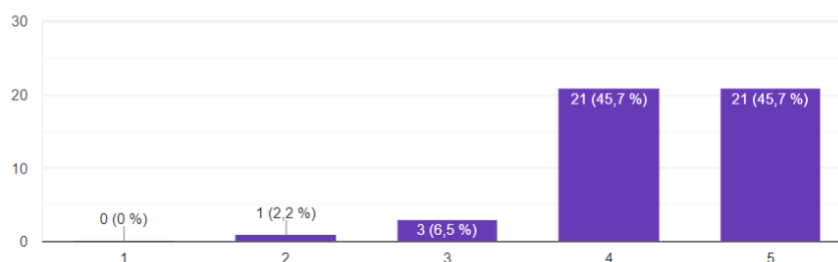

Grafikon 10: Kompetencije odgojitelja u osmišljavanju aktivnosti za poticanje dječjeg-govorno-jezičnog razvoja

Odgovori na tvrdnju „Kroz svoje inicijalno obrazovanje stekao/la sam dovoljno kompetencija kako bih samostalno osmislio/la aktivnosti za poticanje dječjeg govorno-jezičnog razvoja“ daju nam do znanja da se obrazovanje odgojitelja razlikuje te da vjerojatno postoje velike razlike u stjecanju kompetencija na različitim sveučilištima. 23,9% ispitanika izjavilo je da se u potpunosti slaže s ovom tvrdnjom, 28,3% se uglavnom slaže, 28,3% se niti slaže niti ne slaže, 15,2% se donekle ne slaže, a 4,3% se uopće ne slaže.

U svom svakodnevnom radu organiziram aktivnosti kojima potičem dječje govorno-jezično stvaralaštvo.

46 odgovora

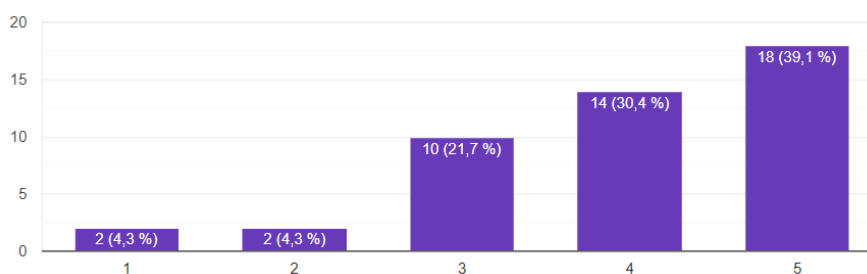

Grafikon 11: Učestalost organiziranja aktivnosti za poticanje dječjeg-govorno-jezičnog razvoja

Na tvrdnju „U svom svakodnevnom radu organiziram aktivnosti kojima potičem dječje govorno-jezično stvaralaštvo“ 91,4% odgojitelja je odgovorilo sa uglavnom ili u potpunosti se slažem. S druge strane, 6,5% ispitanika odgovorilo je da se niti slaže niti ne slaže, a 2,2% njih odgovorilo je da se donekle ne slažu s navedenom tvrdnjom. Na temelju dobivenih rezultata možemo vidjeti kako većina ispitanika svakodnevno organizira aktivnosti za poticanje dječjeg govorno-stvaralaštva.

Dijete s jezično-govornim poteškoćama predstavlja mi izazov u svakodnevnom radu.

46 odgovora

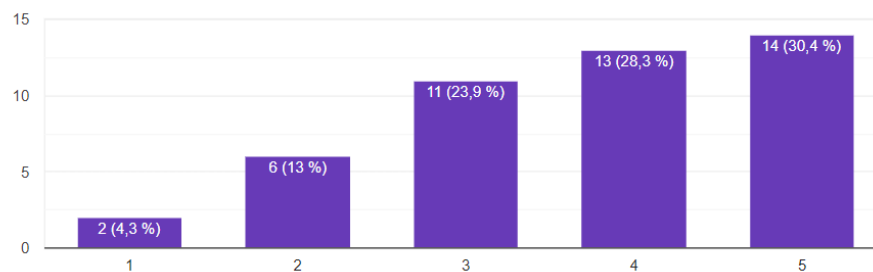

Grafikon 12: Mišljenje odgojitelja o svakodnevnom radu s djetetom s govorno-jezičnim poteškoćama

Na tvrdnju „Dijete s jezično-govornim poteškoćama predstavlja mi izazov u svakodnevnom radu“ 39,1% odgojitelja odgovorilo je da se u potpunosti slaže, 30,4% da se uglavnom slaže, 21,7% se niti slaže niti ne slaže, 4,3% se donekle ne slaže, a 4,3% ispitanika se uopće ne slaže s navedenom tvrdnjom. Rezultati pokazuju kako ispitanici imaju poprilično različita mišljenja, no ipak većina smatra im dijete s govorno-jezičnim poteškoćama predstavlja izazov u radu.

Ponekad se osjećam bespomoćno ako ne mogu shvatiti što dijete želi reći.

46 odgovora

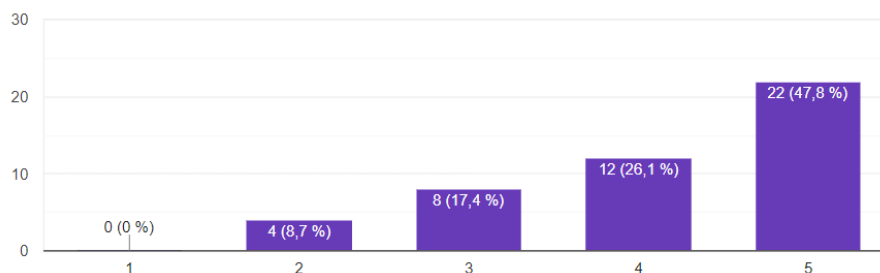

Grafikon 13: Odgojiteljevo poimanje osjećaja bespomoćnosti u slučaju nerazumijevanja djetetovih potreba

Rezultati na tvrdnju „Ponekad se osjećam bespomoćno ako ne mogu shvatiti što dijete želi reći“ pokazuju nam kako se čak 58,7% ispitanika s njom uglavnom ili u potpunosti slaže. S druge strane, 23,9% se niti slaže niti ne slaže, 13% se donekle ne slaže, a 4,3% se uopće ne slaže s tvrdnjom.

Upoznat/a sam s pojmom potpomognuta komunikacija. (*objašnjeno u uvodu)

46 odgovora

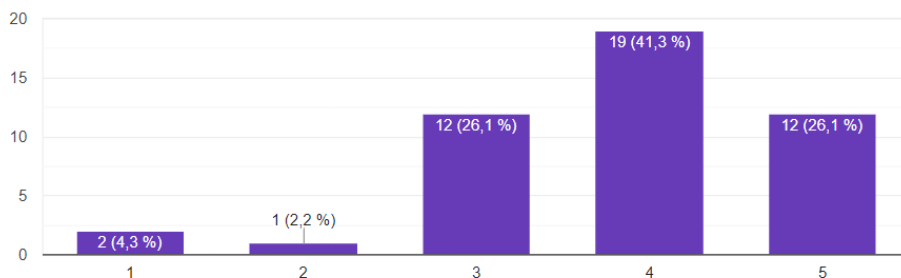

Grafikon 14: Upoznatost odgojitelja s pojmom potpomognuta komunikacija

Na temelju odgovora ispitanika možemo zaključiti kako je njih 47,8% u potpunosti upoznato s pojmom potpomognute komunikacije. 26,1% se uglavnom slaže s tvrdnjom, 17,4% se niti slaže niti ne slaže, a 8,7% ispitanika se donekle ne slaže s tvrdnjom. Možemo primijetiti kako velik broj ispitanika nije siguran u značenje pojma potpomognuta komunikacija, ali s druge nema ispitanika koji se uopće ne slaže s navedenom tvrdnjom.

Koristim neke vrste potpomognute/alternativne komunikacije u radu s djecom predškolske dobi s govorno-jezičnim poteškoćama.

46 odgovora

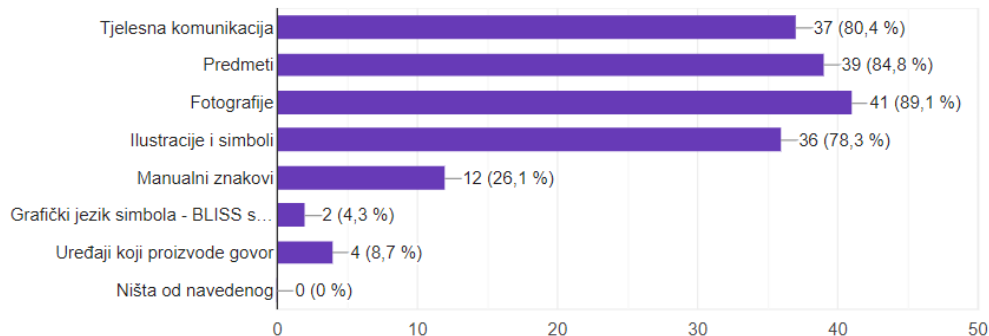

Grafikon 15: Učestalost korištenja potpomognute komunikacije u radu odgojitelja

Na tvrdnju „Koristim neke vrste potpomognute/alternativne komunikacije u radu s djecom predškolske dobi s govorno-jezičnim poteškoćama“ 26,1% ispitanika odgovorilo je da se u potpunosti slaže, 41,3% se uglavnom slaže, 26,1% se niti slaže niti ne slaže, 2,2, se donekle ne slaže, a 4,3% ispitanika se uopće ne slaže s tvrdnjom. Možemo zaključiti kako više od 60% ispitanika primjenjuje potpomognutu komunikaciju u radu s djecom.

U nastavku označite koje vrste potpomognute komunikacije u radu koristite (*moguće označiti više odgovora):

46 odgovora

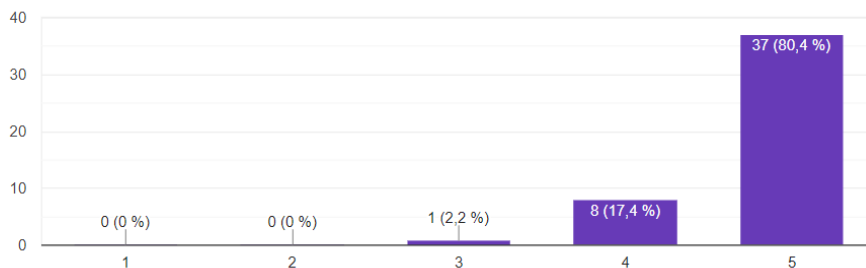
Grafikon 16: Prikaz korištenja potpomognute komunikacije po metodama i tehnikama

Na temelju dobivenih rezultata možemo vidjeti kako svi ispitanici koriste barem neki oblik potpomognute komunikacije, od čega njih 80,4% koristi tjelesnu komunikaciju, 84,8% predmete, 89,1% fotografije, 78,3% ilustracije i simbole, 26,1% manualne znakove, 4,3% grafički jezik simbola (BLISS simboli), a 8,7% uređaje koji proizvode govor. Uspoređujući rezultate s prijašnjim

odgovorima možemo zaključiti da svi ispitanici primjenjuju potpomognutu komunikaciju, ali možda nisu bili upoznati sa samim pojmom.

Smatram da korištenje potpomognute komunikacije u radu s djecom predškolske dobi s govorno-jezičnim poteškoćama uvelike pomaže u prenošenju i razmjeni informacija te razumijevanju misli, osjećaja i potreba djeteta.

46 odgovora

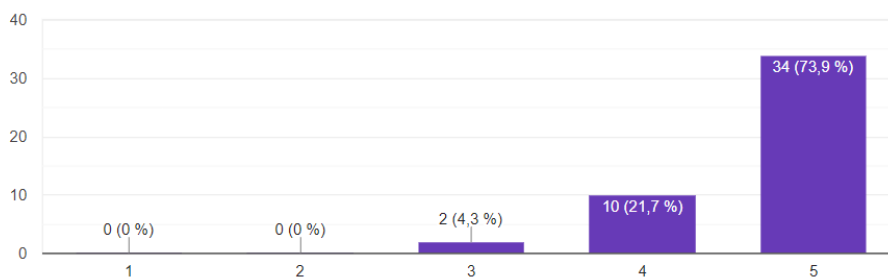

Grafikon 17: Mišljenje odgojitelja o koristima primjene potpomognute komunikacije u radu

Rezultati nam pokazuju kako se čak 97,8% ispitanika uglavnom ili u potpunosti slaže s tvrdnjom „Smatram da korištenje potpomognute komunikacije u radu s djecom predškolske dobi s govorno-jezičnim poteškoćama uvelike pomaže u prenošenju i razmjeni informacija te razumijevanju misli, osjećaja i potreba djeteta“. S druge strane, samo 2,2% se niti slaže niti ne slaže.

Odgojitelj bi trebao primjenjivati potpomognutu komunikaciju u radu s djecom predškolske dobi s govorno-jezičnim poteškoćama.

46 odgovora

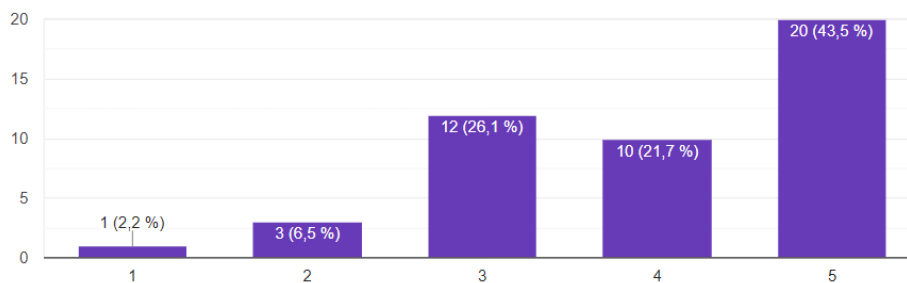

Grafikon 18: Mišljenje odgojitelja o nužnosti korištenja potpomognute komunikacije u radu

Čak se 95,6% ispitanika uglavnom ili u potpunosti slaže da bi odgojitelj u svom radu trebao primjenjivati potpomognutu komunikaciju, dok se s druge strane 4,3% s time niti slaže niti ne slaže.

Primjena potpomognute komunikacije predstavlja mi izazov u radu.

46 odgovora

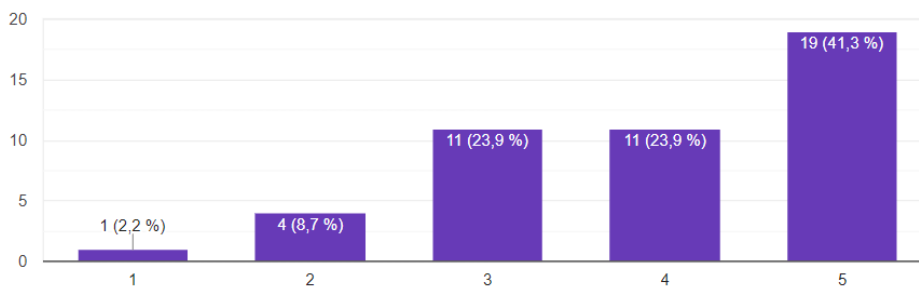

Grafikon 19: Mišljenje odgojitelja o tome predstavlja li im primjena potpomognute komunikacije izazov u radu

Primjena potpomognute komunikacije za čak 43,5% ispitanika predstavlja izazov u radu. 21,7% ispitanika se s tom tvrdnjom uglavnom slaže, 26,1% se niti slaže niti ne slaže, 6,5% se donekle ne slaže, a 2,2% se uopće ne slaže. Možemo zaključiti kako ispitanici imaju različita razmišljanja i iskustva po pitanju primjene potpomognute komunikacije u radu, ali većinski prevladava tvrdnja da ona predstavlja izazov.

Smatram da primjena potpomognute komunikacije zahtijeva puno uloženog vremena i truda.

46 odgovora

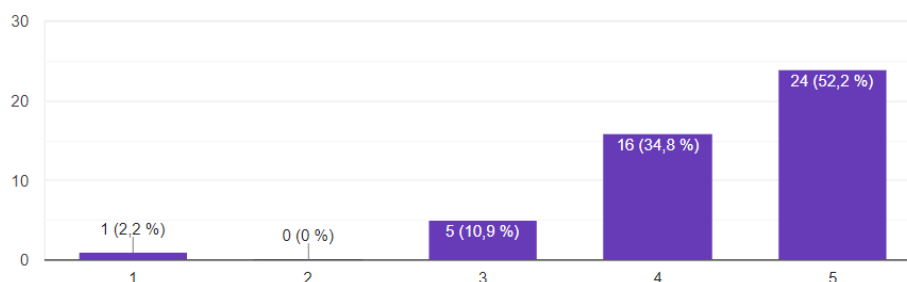

Grafikon 20: Mišljenje odgojitelja o tome zahtijeva li primjena potpomognute komunikacije puno uloženog vremena i truda

S tvrdnjom da primjena potpomognute komunikacije zahtijeva puno uloženog vremena i truda uglavnom se ili u potpunosti slaže 65,2% ispitanika. Uspoređujući prijašnje odgovore s ovim rezultatima, možemo zaključiti da nedostatak vremena u primjeni potpomognute komunikacije predstavlja izazov u svakodnevnom radu odgojitelja. S druge strane, 23,9% ispitanika se s tvrdnjom niti slaže niti ne slaže, 8,7% njih se donekle ne slaže, a 2,2% uopće se ne slaže.

Smatram da se u primjeni potpomognute komunikacije ponekad teško posvetiti samo jednom djetetu.

46 odgovora

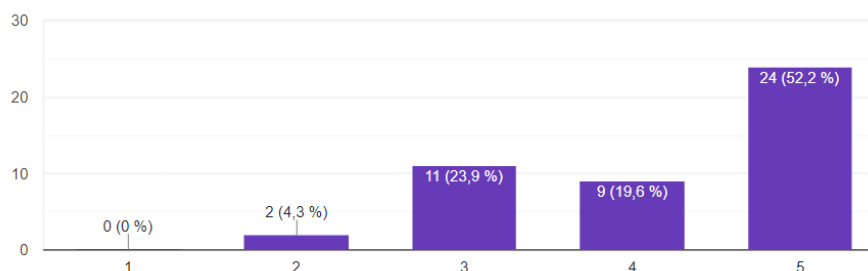

Grafikon 21: Mišljenje odgojitelja o mogućnosti primjene potpomognute komunikacije u radu jedan na jedan

Na tvrdnju „Smatram da se u primjeni potpomognute komunikacije ponekad teško posvetiti samo jednom djetetu“ 87% ispitanika je odgovorilo da se uglavnom ili u potpunosti slažu. Njih 10,9% se niti slaže niti ne slaže, a 2,2% se uopće ne slaže. Možemo zaključiti kako primjena potpomognute komunikacije jedan na jedan predstavlja izazov u svakodnevnom radu odgojitelja.

Smatram da su za korištenje potpomognute komunikacije potrebne dodatne edukacije.

46 odgovora

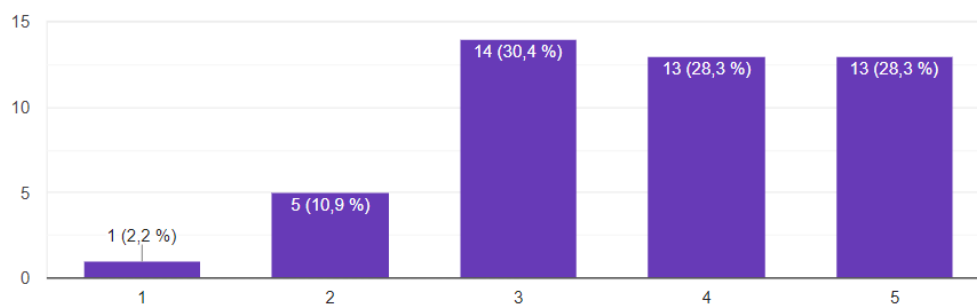

Grafikon 22: Mišljenje odgojitelja o tome zahtijeva li primjena potpomognute komunikacije dodatne edukacije

Čak 71,8% ispitanika je na tvrdnju „Smatram da su za korištenje potpomognute komunikacije potrebne dodatne edukacije“ odgovorilo sa uglavnom ili u potpunosti se slažem. Njih 23,9% se s tvrdnjom niti slaže niti ne slaže, a njih 4,3% se s tvrdnjom uopće ne slaže. Možemo zaključiti da veliki postotak odgojitelja upravo iz tog razloga ne primjenjuje potpomognutu komunikaciju.

Rado proučavam dodatnu literaturu i pohađam edukacije na polju razvoja i poticanja dječjeg govorno-jezičnog stvaralaštva.

46 odgovora

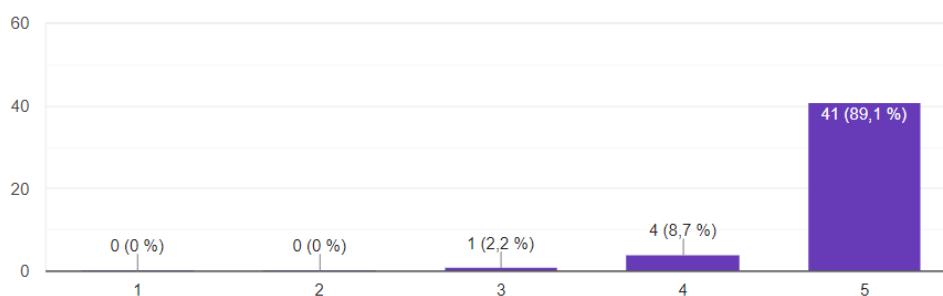

Grafikon 23: Motivacija odgojitelja za proučavanjem dodatne literature i pohađanjem edukacija na temu dječjega govorno-jezičnog razvoja

Na temelju dobivenih rezultata možemo vidjeti kako se 56,6,% ispitanika uglavnom ili u potpunosti slaže s tvrdnjom „Rado proučavam dodatnu literaturu i pohađam edukacije na polju razvoja i poticanja dječjega govorno-jezičnog stvaralaštva“. S druge strane, 30,4% njih se s tvrdnjom niti slaže niti ne slaže, 10,9% se donekle ne slaže, a 2,2% se uopće ne slaže. Možemo primijetiti kako velik broj ispitanika nema intrinzičnu motivaciju za učenjem i usavršavanjem na području dječjega govorno-jezičnog razvoja.

Poticajna okolina i obitelj ključne su u dječjem govorno-jezičnom razvoju.

46 odgovora

Grafikon 24: Mišljenje odgojitelja o važnosti poticajne okoline u govorno-jezičnom razvoju djeteta

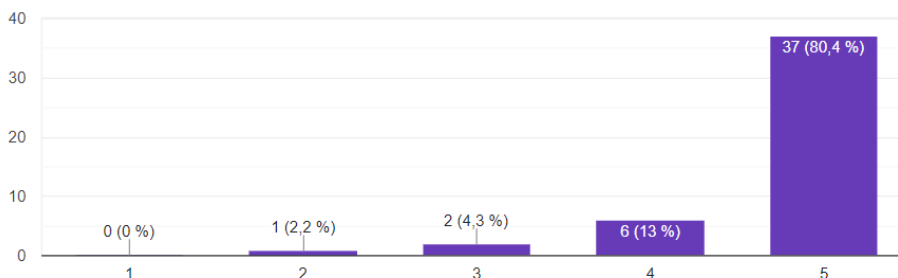
Čak 97,8 ispitanika se uglavnom ili u potpunosti slaže s tvrdnjom „Poticajna okolina i obitelj ključne su u dječjem govorno-jezičnom razvoju“. Samo 2,2% se s tvrdnjom niti slaže niti

ne slaže. Dobiveni rezultati slijede i teorijsku činjenicu, a ona je da dijete svoja znanja aktivno izgrađuje u svom socijalnom okruženju.

Smatram da je uloga logopeda kao edukacijsko-rehabilitacijskog djelatnika ključna kod otklanjanja ili ublažavanja govorno-jezičnih poteškoća djece predškolske dobi.

46 odgovora

Grafikon 25: Mišljenje odgojitelja o važnosti uloge logopeda u govorno-jezičnom razvoju djeteta

Za tvrdnju „Smatram da je uloga logopeda kao edukacijsko-rehabilitacijskog djelatnika ključna kod otklanjanja ili ublažavanja govorno-jezičnih poteškoća djece predškolske dobi“ je 93,4% ispitanika odgovorilo da se uglavnom ili u potpunosti slažu s njom. 4,3% ispitanika se niti slaže niti ne slaže, a 2,2% se donekle ne slaže. Možemo reći kako mišljenja ispitanika slijede teorijsku činjenicu, a ona govori kako je logoped najkompetentniji stručnjak za dječji govorno-jezični razvoj te utvrđivanje govorno-jezičnih poteškoća.

Rezultatima ovog istraživanja dobili smo uvid u primjenu potpomognute komunikacije u odgojiteljskoj praksi, o kompetencijama i motivaciji odgojitelja u korištenju iste te mogućim uzrocima neprimjene takve metode u odgojno-obrazovnom procesu. No, moramo se svakako osvrnuti i na činjenicu da je vrlo mali broj ispitanika pristupio ispitivanju te je uzorak premalen kako bismo mogli generalizirati određene tvrdnje. Nekompaktnost ispitanika ne daje nam uvid u formalni stupanj obrazovanja odgojitelja te ne možemo zaključiti ima li i ono veze sa samom primjenom metoda potpomognute komunikacije.

10. ZAKLJUČAK

Odgojitelj je taj koji se raduje aktivnostima, pokušajima i uspjesima djece, potiče raznolikost, radoznalost, neobičnost, originalnost, slobodu, samostalnost i inicijativu. Odgojitelj svojim ponašanjem i cjelokupnom svojom ličnošću za dijete predstavlja uzor i osobu od povjerenja. On mora osigurati da se djeca osjećaju prihvaćeno, shvaćeno, voljeno, kako bi se mogli pozitivno razvijati u svakom pogledu. Sve situacije i sva iskustva djece u vrtiću su važni te mogu biti prilika za učenje, a učenje djeteta određuje cjelokupni sociokulturalni kontekst njegova življenja. Iz toga proizlazi da je poticanje govorno-jezičnog stvaralaštva djece predškolske dobi nesumnjivo jedan od najvažnijih zadataka odgojitelja. Znamo da se komunikacija s djecom odvija uvijek i u svakom trenutku koji provodimo s njima. Kvalitetno osmišljenim okruženjem, raznovrsnim aktivnostima i materijalima, ali i svojim primjerom, odgojitelj će djeci omogućiti brojna govorna iskustva i interakcije. Svjesni važnosti ranog razvoja govora i poticanja govornog izražavanja djece, ali i s obzirom na velik broj djece u predškolskim ustanovama s raznim govorno-jezičnim poteškoćama, odgojitelji primjenjuju različite metode koje će im taj proces olakšati. Potpomognuta komunikacija metoda je kojom jednostavno možemo ostvariti komunikaciju s djetetom i to koristeći samo svoje tijelo ili određene predmete, fotografije, sličice i simbole. Rezultati istraživanja koje je provedeno za potrebe ovoga diplomskoga rada pokazali su nam kako su odgojitelji upoznati s pojmom potpomognute komunikacije, da se njome koriste u praksi te smatraju da bi se ona trebala svakodnevno primjenjivati u radu s djecom s govornim poteškoćama u predškolskim ustanovama. S druge strane ipak, upravo im primjena potpomognute komunikacije predstavlja izazov u radu, što zbog nedostatka vremena, što zbog nedovoljno znanja kako se metodom koristiti. Za kraj možemo samo reći da odgojitelj kao refleksivni praktičar uvijek mora razmišljati u smjeru najboljeg interesa djeteta te svojim znanjem i kompetencijama učiniti sve što može kako bi potaknuo i olakšao odgojno-obrazovni proces.

LITERATURA

1. Andrešić, D., Benc Štuka, N., Gugo Crevar, N., Ivanković, I., Mance, V., Mesec, I., Tambić, M. (2010). Kako dijete govori?. Zagreb: Planet Zoe d.o.o.
2. Apel, K., Masterson, J. J. (2004). Jezik i govor od rođenja do 6. godine. Lekenik: Ostvarenje d.o.o.
3. Berglez, M., Pribanić, Lj. (2014). Kako ruke mogu pomoći jeziku i govoru - manualni znakovi i dijete s Downovim sindromom. Preuzeto: 12.9.2021.: <https://hrcak.srce.hr/124774>
4. Bilbao, Á. (2020). Dječji mozak objašnjen roditeljima. Zagreb: Egmont d.o.o.
5. Bouillet, D. (2011). Kompetencije odgojitelja djece rane i predškolske dobi za inkluzivnu praksu. Preuzeto: 12.9.2021.: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=172470
6. Carlstrand, A., Claesson, B., Rensfeldt Flink, A., Thunberg, G. (2018). Započnimo – tečaj komunikacije i potpomognute komunikacije za roditelje i stručne djelatnike. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga
7. Čimbur, P., Škarić, I. (1988). Govorne poteškoće i njihovo uklanjanje/svladao sam mucanje. Zagreb: Mladost
8. Čudina Obradović, M., Letica, M., Pleša, A., Profaca, B., Starc, B. (2004). Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga
9. Došen-Dobud, A. (2004). S djecom u jaslicama. Zagreb: Alinea
10. Gluščić, J., Pustaj, M. (2008). Roditelj, dijete, odgojitelj. Jastrebarsko: Jasenka Gluščić
11. Herljević, I., Posokhova, I. (2007). Govor-ritam-pokret. Buševac: Ostvarenje d.o.o.
12. Ivon, H. (2010). Dijete, odgojitelj i lutka. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga
13. Ivšac Pavliša, J. (2021). Potpomognuta komunikacija kao metoda rane intervencije - Teorijska ishodišta i klinička praksa. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
14. Katarinčić, I., Velički, V. (2011). Stihovi u pokretu – Malešnice i igre prstima kao poticaj za govor. Zagreb: Alfa d.d.

15. Kovačević, M. (1996). Pomaknute granice ranoga jezičnoga razvoja: okvir za novu psiholingvističku teoriju. Preuzeto: 11.9.2021.: <https://hrcak.srce.hr/24214>
16. Kuvač Kraljević, J. (2015). Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
17. Largo, R. H. (2013). Sretno djetinjstvo – Odgoj i razvoj djeteta do četvrte godine života. Zagreb: Mozaik knjiga
18. Matijević, K. (2019). Progovorimo lako – pokaži mi kako!. Zagreb: Planet Zoe d.o.o
19. Miloš, I., Vrbić, V. (2015). Stavovi odgajatelja prema inkluziji. Preuzeto: 12.9.2021.: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=250763
20. Miljak, A. (1987). Uloga komunikacije u razvoju govora djece predškolske dobi. Zagreb: Školske novine
21. Peti- Stantić, A., Velički, V. (2009). Jezične igre za velike i male. Zagreb: Alfa
22. Petrović-Sočo, B. (1997). Dijete, odgajatelj i slikovnica. Zagreb: Alinea
23. Popov, D. (2010). Enciklopedija razvojnih igara za djecu od 3 do 7 godina. Zagreb: Planet Zoe d.o.o
24. Posokhova, I. (2008). Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece. Buševac: Ostvarenje d.o.o.
25. Posokhova, I. (2010). 200 logopedskih igara – zabavne igre i aktivnosti za razvoj govora. Zagreb: Planet Zoe d.o.o.
26. Rade, R. (2003). Poticanje ranog govorno-jezičnog razvoja. Zagreb: Foma
27. Rajnović, S. (2001). Poticanje komunikacije u radu s djecom s autizmom primjenom PECS (The Picture Exchange Communication System) programa. Diplomski rad. Preuzeto: 12.9.2021.: <https://edukatorirehabilitator.files.wordpress.com/2016/02/pecs-prirucnik.pdf>
28. Sheridan, M. D. (1997). Dječji razvoj od rođenja do pete godine. Zagreb: Educa
29. Slunjski, E. (2008). Dječji vrtić, zajednica koja uči – mjesto dijaloga, suradnje i zajedničkog učenja. Zagreb: Spektar Media
30. Stegelin, D. A. (2007). Zašto je važno zagovarati stav o važnosti igre na razvoj djeteta. Preuzeto: 15.8.2021.: <https://hrcak.srce.hr/177663>
31. Stevanović, M. (2003). Predškolska pedagogija. Rijeka: Andromeda d.o.o.
32. Stoppard, M. (2004). Razvoj vašeg djeteta – kako otkriti i potaknuti djetetove potencijale. Zagreb: Profil International d.o.o.

33. Šego, J. (2009). Utjecaj okoline na govorno-komunikacijsku kompetenciju djece; jezične igre kao poticaj dječjem govornom razvoju. Preuzeto: 15.8.2021.: <https://hrcak.srce.hr/165964>
34. Šmit, M. B. (2001). Glazbom do govora. Zagreb: Naklada Haid
35. Vaskevich, E. (2011). Velika knjiga razvojnih aktivnosti od rođenja do 3 godine. Zagreb: Planet Zoe d.o.o.
36. Velički, V. (2009). Poticanje govora u kontekstu zadovoljenja dječjih potreba u suvremenom dječjem vrtići. Preuzeto: 15.8.2021.: <https://hrcak.srce.hr/40817>
37. Velički, V. (2013). Pričanje priča – stvaranje priča – Povratak izgubljenom govoru. Zagreb: Alfa
38. Zagoršek, A. (2021). Učinkovitost korištenja alternativne komunikacije u djece s razvojnim poremećajima. Preuzeto: 30.7.2021.: <https://hrcak.srce.hr/255220>
39. Warburton, K. (2004). Baby sign language - for hearing babies. New York: Penguin group

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Ja, Maja Čordaš, izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istog nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

A handwritten signature in black ink, reading "Maja Čordaš". The signature is written in a cursive style with a horizontal line underneath it.

(Vlastoručni potpis studenta)